

Doğu'nun Son Kilise Babası Yuhanna ed-Dımaşkî (649-749) ve İslâm

Dr. İsmail TAŞPINAR*

Abstract

Throughout the history, Christianity and Islam had mutual struggle in political and economic fields. The consequences of this struggle deeply effected relations of these two communities. One of this effect is the mutual misunderstandings in obtaining information about each others. This article deals with misinformations about Islam in the middle age. In focusing on John of Damascus's (Yuhanna ed-Dımaşkî) -the last Father of the Eastern Church- famous work's De Haeresibus, especially the 100. part which deals with Islam. The translation of the stated part attached to the text.

Giriş

İslâm âlemi ile hıristiyanlık âleminin karşılıklı siyasî ve iktisadî mücadelelerinin sonuçları, tarih boyunca çeşitli iniş çıkışlar kaydederek devam etmiştir. Ancak, her iki dünyanın da birbirleriyle ilgili doğru bilgi edinmelerinin, asırlar süren bu münasebetlere rağmen, yakın zamanlara kadar sağlıklı bir gelişme gösterdiği söylenemez. Karşılıklı olarak her iki din ile ilgili verilen bilgilerde başlangıçta yapılmış olan hatalar, tarih boyunca müntesiplerinin zihninde derin izler bırakarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Bunlar içerisinde, hatalı anlatımların en bariz şekillerine özellikle hıristiyanların İslâm'a dair yazdıkları eserlerde rastlanmaktadır. 717 yılında Emevî halifesi Ömer b. Abdülaziz'in, kamu idaresinde görev yapan gayr-i müslimlerle ilgili politikayı değiştirmesi, o günkü İslâm dünyasında yaşayan özellikle hıristiyan tebaa üzerinde önemli etkileri olmuştur. Ayrıca bu tarih (716-717), Emevîler'in İstanbul'u bir yıl boyunca muhasara altında tuttukları yıldır. Bu ve ileride değişecek olan benzer olayların, özellikle İslâm topraklarında yaşayan hıristiyan din adamlarının ortaya çıkan bu yeni dine (İslâm'a) menfi yaklaşımlarında ve bu yönde eserler kâleme almalarında etkisi olduğu söylenebilir.¹ Bu durum, aynı

* M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

¹ İslâm topraklarında yaşayan hıristiyanların İslâm'a karşı kâleme aldıkları polemik mahiyetli eserler ile ilgili olarak genel bir değerlendirme için bk. Adel-Théodore Khoury, *Les Théologiens Byzantins et l'Islam*, Louvain 1969, s.45-104; Ömer Faruk Harman, 'Hıristiyanların İslâm'a Bakışı', *Asrımızda Hıristiyan-Müslüman Münasebetleri*, İstanbul 1993, s.97-99.

zamanda, Bizans topraklarında yaşayan ve uzun yıllar Batı'yı da etkileyecek olan hıristiyanların İslâm hakkında menfî bir imaja sahip olmalarının önemli sebeplerinden biri olacaktır.²

Araştırmanın konusunu teşkil eden ve hıristiyanlara göre Doğu'nun son KİLİSE Babası kabul edilen Yuhanna ed-Dımaşkî (649-749) ve onun İslâm'a dair kâleme aldığı eser, Ortaçağ boyunca hıristiyan dünyasının İslâm'a dair geliştireceği polemiklerin ilk nüvesini teşkil edecektir.³ Hacmi küçük olan söz konusu eserin etkisi, tersine bir orantı ile yüzyıllarca devam etmiştir.⁴ Bu etki, Batılı hıristiyan din adamlarının doğrudan doğruya İslâm kültürü ile yüzleşecekleri haclı seferlerine kadar devam edecektir.⁵

Araştırma, iki kısım ve Yuhanna'nın İslâm'a ilişkin metninin tercümesini ihtiva eden bir ekten müteşekkildir. Birinci kısımda, Yuhanna ed-Dımaşkî'nin hayatı ve eserlerine dair bilgiler verilecektir. İkinci kısımda ise Yuhanna'nın İslâm'a ilişkin kâleme aldığı metnin muhtevası konularına göre alt başlıklar halinde ele alınacaktır. Yuhanna ed-Dımaşkî ve onun İslâm'a ilişkin görüşlerinin ele alındığı bu makalede, imkân ölçüsünde konu ile ilgili kaynakların tamamına ulaşılmaya çalışılmıştır. Dımaşkî'nin hayatı ve eserleri ile ilgili olarak, bu konuda önemli bir kaynak kabul edilen Martin Jugie'nin çalışmaları esas alınmıştır. Yuhanna'nın yazmış olduğu eserin tahlilinde ise, özellikle Adel-Théodore Khoury'nin *Les Théologiens Byzantins et l'Islam, Textes et Auteurs* (Louvain 1969) adlı eseri ile Paul Khoury'nin "Jean Damascène et l'Islam", (*Proche-Orient Chrétien*, Paris 1957-1958, VII-VIII, s.44-63; 313-339) adlı çalışmaları dikkate alınmıştır. Dımaşkî'nin eserinin tercümesinin sunulduğu ekte ise, Raymond Le Coz'un daha önceki çalışmalarla birlikte Yunanca edisyonları da dikkate alarak hazırladığı metin kullanılmıştır (Jean Damascène, *Écrits sur l'Islam* (yay. haz. Raymond Le Coz), Paris 1992).⁶

² Batılı hıristiyanların İslâm hakkındaki bilgilerini doğrudan doğruya elde etmeye başladıkları eserler içerisinde, özellikle Fiorentina'lı dominiken bir rahip olan Ricoldo da Monte Croce'nin kâleme aldığı ve *Kur'an'a Reddiye (Réfutation du Coran)* adını verdiği eseri ile *Itinerarium* adlı seyahatnamesi zikredilmektedir. Adel-Théodore Khoury, *Les Théologiens*, s.42; Avrupa'da özellikle hıristiyan literatürünün meydana getirdiği İslâm imajı ile ilgili tahliller için bk. R.W. Southern, *Western Views of Islam in the Middle Ages*, Cambridge 1962; Montgomery Watt, *İslâm Avrupa'da* (çev. Hülûsi Yavuz), İstanbul 2000, s.141.

³ Jean M. Gaudeul, *Disputes? Ou Rencontre?, L'Islam et le Christianisme au Fil des Siècles*, Roma 1998, I, s.33-35; II, s.16-20.

⁴ "Bibliographie du Dialogue Islamo-Chrétien" (haz. Robert Caspar ve diğerleri), *Islamochristiana*, Roma 1975, I, s.169.

⁵ Batı dünyasının İslâm kültürü ile karşılaşmaları ve sonuçlarına dair geniş açıklamalar için bk. Bekir Karlığa, *İslâm Düşüncesi'nin Batı Düşüncesi'ne Etkileri*, İstanbul 2004.

⁶ Yuhanna ed-Dımaşkî'nin İslâm'a ilişkin görüşlerin ele alındığı diğer bir eser ise, Daniel L. Sahas'ın *John of Damascus on Islam, The 'Heresy of the Ishmaelites*, (Leiden 1972) adlı eseridir.

I. Yuhanna ed-Dımaşkı'nın Hayatı ve Eserleri

A. Hayatı

Yuhanna ed-Dımaşkı (649-749)⁷, Arap kökenli olduğu tahmin edilen Şamlı bir hristiyan Melkit⁸ aileden gelmektedir. hristiyan kaynaklarında, IX. yüzyılda yaşayan tarihçi Théophane'in (ö.817) Şam'ı sulayan nehre de imâda bulunarak kendisine verdiği 'Chrysorrhoeas' (Altın nehir) lakabıyla da bilinmektedir. Babasının adı Sercûn'dur (Sergius). Yuhanna, önceleri, dedesinin de ismi olan Mansur b. Sercûn adını taşımakta idi.⁹ Zira, Mansur adındaki dedesinin babasının adı da Sercûn idi. Dedesi Mansur b. Sercûn, Bizanslılar'ın Şam'daki maliyeden sorumlu görevlisi iken, şehrin muhasara edildiği 635'te Şam'ın kapılarını İslâm ordularına açan ve şehri teslim eden kişi olarak da bilinmektedir.¹⁰ Bu davranışı sebebiyle Mansur ve ailesi, şehrin yeni hâkimlerinin emrinde, eski Bizans'taki görevleri olan maliyeden sorumlu memuriyetlerine devam etmişlerdir.¹¹ İşte Mansur'un

Ancak, Raymond Le Coz'un çalışması, Sahas'dan sonra ve onun ulaşamadığı çalışmaları da ihtiva etmektedir.

- ⁷ Yuhanna ed-Dımaşkı'nın doğum yılında olduğu gibi ölüm yılı da kesin olarak bilinmemekle beraber, burada daha sonraki araştırmacılar tarafından da kabul edilen ve konuyla ilgili çalışması olan Simon Vailhé'nin tesbit ettiği '749' tarihi benimsenmiştir. bk. Simon Vailhé, 'Date de la Mort de Saint Jean Damascène', *Échos d'Orient*, IX (Paris 1906), s.28-30.
- ⁸ Resmî Bizans doktrini olarak Kadıköy Konsili (451) kararlarını kabul eden ve ibadetlerini Bizans usulüne göre icra eden genellikle Suriye ve kısmen de Mısır hristiyanlarına verilen ve 'imparator taraftarı' anlamına gelen isim için bk. R. Janin, "Melchite (Église)", *Dictionnaire de Théologie Catholique*, Paris 1928, X, s.516.
- ⁹ Yuhanna ed-Dımaşkı'nın hayatına dair yazılan en eski eser, ölümünden iki asır sonra Arapça kâleme alınan bir eserdir. Eserin aslı günümüze kadar ulaşmamıştır. Bugün eldeki metin, söz konusu eserin X. yüzyılda Kudüs patriği VI. Yuhanna (ö. 969) tarafından yapılan Yunanca tercümesidir. Yuhanna ed-Dımaşkı hakkında sonradan kâleme alınan biyografi ve menkıbe türü eserlerin tamamının kaynağı bu eserdir. Bununla beraber, Doğu Kiliseleri Tarihi uzmanı ve Yuhanna ed-Dımaşkı'nın hayatı hakkında araştırmalar yapan M. Jugie'ye göre, bu eserde dahi efsanelerden uzak hakikatle örtüşen ifadeler rastlamak oldukça azdır. bk. M. Jugie, "La Vie de Saint Jean Damascène", *Échos d'Orient*, XXIII/134 (Paris 1924), s.137.
- ¹⁰ Belâzürî, *Fütuhu'l-bıldân* adlı eserinde Dımaşk şehrinin fethi ile ilgili bilgi verirken, müslüman ordu komutanlarından Halid b. Velid ile ordugahını kurduğu şehrin sur kapılarından birinin önünde piskopos (üşkuf) ile yaptığı anlaşmadan bahsetmektedir. Bu durumda, Yuhanna ed-Dımaşkı'nın dedesi Mansur'un burada zikredilen kişi olup olmayacağı tartışmalıdır. Zira, Mansur bir din adamı değil, bir maliyecidir. Bununla beraber, Bizans kaynaklarında Mansur, şehrin müslümanlar tarafından ele geçirilmesinde yardımcı olan kişi olarak zikredilmektedir. Geniş bilgi için bk. Belâzürî, *Kitâbu Fütûhi'l-bıldân*, Kahire 1901, s.127-128. Doğu kiliselerinden Arap hristiyanlar arasında kullanılan din adamları hiyerarşisinde üsküflük rütbesi, kissîs rütbesinin üstünde, matran rütbesinin (Yunanca'da 'metropolit') altında yer almaktadır ki, bu da 'piskoposluğa' tekabül etmektedir. Doğu kiliselerinde din adamları hiyerarşisi şu şekildedir: Şemmâs (diyakos, hizmetçi), Kissîs (kahin, papaz, çoban), Üskuf (piskopos, nazır), Matran (metropolit, başpiskopos), Patriyark (patrik); ilgili kavramlar için bk. *el-Müncid*, Beyrut 1927.
- ¹¹ Gayr-i müslimlerin ve özellikle de daha önce Bizans'ta maliyede veya vergi memurluğunda çalışan hristiyanların, yeni kurulup genişlemekte olan İslâm devletinin maliyesinde önemli görevler aldıkları bilinmektedir. Bu duruma, ikinci halife Hz. Ömer'den itibaren rastlanmaktadır.

torunu olan ve ileride Yuhanna ismini alacak olan torun Mansur (Yuhanna), henüz çocuk iken Emevî şehzadelerinden Yezid'in yakın arkadaşı olmuştur. Yine aynı dönemde yaşayan seçkin Emevî şâiri ve Hire bölgesinde yaşayan Tağlib hıristiyan kabilesine mensup olan el-Ahtal da Yuhanna'nın yakın dostu idi.¹²

Yuhanna'nın iyi bir Yunanca eğitimi aldığı tahmin edilmektedir. Bu vesile ile eski Yunan filozoflarını okuma fırsatını daha erken yaşlarında yakalamış olup bunun meyvelerini özellikle ilâhiyatla ilgili araştırmalarında ileriki dönemlerde toplamaya başlayacaktır. Onun, manastır hayatına başlamadan önce sağlam bir dîni eğitim almadığı, manastıra girerken yaptığı îman ikrarı (profession de foi) töreninden anlaşılmaktadır.

Saray çevresinde yetişen Yuhanna'nın, Emevîler yönetiminde dede mesleği olan divan kâtipliği görevine devam ettiği düşünülmektedir. Bununla beraber, her ne kadar işgal ettiği önemli mevki sebebiyle hıristiyan kaynaklardan Kudüs Patriği VI. Jean'ın Yuhanna'nın hayatına dair yazdığı *Vita S. Joannis Damasceni* adlı eserde halifeye baş vezirlik (protosumbulos) yaptığına dair bilgiler aktarılmış olsa da, bu görev abartılmıştır.¹³ Zira, İslâm kaynaklarında, 'Sergius b. Mansur'un divanda kâtiplik makamına getirildiği, kendisinden sonra oğlu Mansur b. Sercum'un halef olduğu' ve haraç divan kayıtlarından sorumlu olduğu nakledilmektedir.¹⁴ Ancak, Yedinci Ökümenik Konsil (787) kararı ile birlikte söz konusu bilgiler değerlendirildiğinde, bu görevin, muhtemelen, Şam bölgesi hıristiyanlarının halife nezdindeki temsilcisi ve vergi amirleri (logothète) olarak anlaşılması daha doğru olacaktır.¹⁵

Gayr-i müslim kâtiplerin, divanları Yunanca tutmaları sebebiyle, vergi ve maliye işlerinde devletin kendilerine muhtaç olduğunu hissettirmeleri üzerine, özellikle Emevîler'den itibaren divanların Arapça'ya çevrilmesi projesi başlatılmış ve böylece gayr-i müslimlere olan bağımlılıktan kurtulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmaların özellikle Ömer b. Abdülaziz ve Hişâm b. Abdülmelik dönemlerinde hız kazanması, onun Doğu hıristiyanlar tarafından kötü tasvir edilmesine sebep olduğunu söyleyebiliriz. Konu ile ilgili geniş açıklamalar için bk. Levent Öztürk, *İslâm Toplumunda Birarada Yaşama Tecrübesi*, İstanbul 1995, s.330-347.

¹² Philip K. Hitti, İslâm tarihçilerinin baba ve oğulu birbirine karıştırdıklarını nakleder ve bu konuda Taberî ve Mesûdî'yi örnek olarak zikreder. bk. Philip K. Hitti, *İslâm Tarihi* (çev. Salih Tuğ), İstanbul 1989, s. 310. Ancak, söz konusu bilgileri yeniden karşılaştıran Levent Öztürk, Hitti'nin İmparator Constans'ın Muaviye'ye gönderdiği Sergios ile maliye kâtibi Sergios b. Mansur'u karıştırdığına dikkat çeker. Geniş bilgi için bk. Levent Öztürk, *İslâm Toplumunda Birarada Yaşama Tecrübesi*, s.341 ve 1354 no.'lu dipnot.

¹³ Martin Jugie, "Jean Damascène (Saint)", *Dictionnaire de Théologie Catholique*, Paris 1947, VIII, 693.

¹⁴ Levent Öztürk, *İslâm Toplumunda Birarada Yaşama Tecrübesi*, s.341 ve 1353 no.'lu dipnot; Bekir Karlığa, *İslâm Düşüncesi'nin Batı Düşüncesi'ne Etkileri*, s.85.

¹⁵ Jugie ve Cayré de bu görüştedir. Ayrıca, Yuhanna ed-Dımaşkı'yi kutsayan VII. ökümenik konsilde ona atfen "İncil yazarı Matta'yı taklit ederek..." ifadesi yer almaktadır ki, bu da onun bir vergi memuru olduğuna işaret etmektedir. Zira, Kafarnahum'lu Matta da, kâfir bir hükümdarın emrinde 'vergi tahsildarı' olarak görev yapmakta idi. Geniş bilgi için bk. Martin Jugie, *a.g.e.*,

Her ne kadar, halifenin emrinde ne kadar çalıştığına dair açık bir bilgi yoksa da, muhtemelen 717 tarihinde,¹⁶ rivâyete göre çeşitli siyasî sebeplerden ötürü görevinden istifa eden Mansur,¹⁷ keşiş olmaya karar verir ve Kudüs yakınlarındaki Mar Sâbe manastırına 'Yuhanna' ismini alarak inzivaya çekilir. Manastır hayatını tercih etmesi ile ilgili olarak II. İznik Konsili (787) kararlarında şu ifadeler yer verilmektedir:

'İncil yazarı Matta gibi Yuhanna da Mesih'i takip etmek için her şeyi terk eder. Mesih'e tabi olmanın utancını, Arabistan'ın hazinelerinden daha kıymetli bir zenginlik olarak telâkki etmiştir. O, Tanrı'nın halkıyla birlikte kötü muamele-ye tabi tutulmayı, günahkârlığın geçici nimetlerinden istifade etmeye tercih etmiştir.'¹⁸

Manastır hayatına intisap etmesiyle birlikte 'Yuhanna' ismini alan ed-Dımaşkî, sahip olduğu maddî varlıklarını dağıtır. Manastırda ağır ve uzun süren bir riyâzet hayatı geçirir. Biyografisini yazan müelliflerin aktardıklarına göre, kendisine mürşit olarak tayin edilen kişi, ondan, daha önce sahip olduğu bilgilerin tamamını unutmamasını ve bir daha eline kâlem almamasını ister. Hattâ, Tan-

s.142-143; F. Cayré, *Précis de Patrologie, Histoire et Doctrine des Pères et Docteurs de l'Église*, Paris 1930, II, s.323; ayrıca, "vergi mültezimi Matta" ile ilgili olarak bk. Matta, 9/9; 10/3, Kitâb-ı Mukaddes, İstanbul 1996, s. 9-10. (Bundan böyle, Kitâb-ı Mukaddes'ten yapılacak alıntılarda bu kaynak kullanılacaktır).

¹⁶ Bu konuda Martin Jugie, 717 tarihinde Emevî halifesi Ömer b. Abdülaziz'in (717-720) gayr-i müslimlerin kamuda yüksek görevlerde yer almalarını yasaklayan düzenlemesini ve ileride bahsedilecek olan 'ikonoklazm' hareketinin başlamasının en erken 726 yılında olmasını ileri sürmektedir. bk. Martin Jugie, *a.g.e.*, s.149.

¹⁷ Yuhanna ed-Dımaşkî'nin hayatı ile ilgili özellikle hıristiyanlar tarafından yapılan nakillerde, bu istifanın gerekçeleri arasında Emevî Halifesi Ömer İbn Abdülaziz'in (717-720), bürokraside müslüman tebaların çalıştırılması ile ülkedeki gayr-i müslimlerin devlet zoruyla müslümanlaştırılması faaliyetlerini zikretmektedirler. Bununla beraber, Yuhanna'nın neden istifa ettiğine dair kendisinden nakledilen açık bir ifade yoktur. Ancak, ileri sürülen bu gerekçeye temkinle yaklaşılması gerektiği burada belirtilmelidir. Zira, şâyet gerçekten devlet zoruyla katı bir müslümanlaştırma politikası güdülmüş olsaydı, Yuhanna'nın, ileride temas edileceği üzere, İslâm'a karşı iftira kabul edilebilecek seviyede açık eleştirilerde bulunmasına müsaade edilmeyeceği düşüncesi akla gelmektedir. Bu sebeple, devlet bürokrasisinin müslümanlardan teşkil edilmesi kararının gerekçe olarak gösterilmesi makul kabul edilebilirken, zorla müslümanlaştırma görüşü şüphyle karşılanmalıdır. Ayrıca, Ömer b. Abdülaziz'in devlet teşkilatında ve işleyişinde yapmış olduğu reformlar, özellikle de devletin vergi ve maliyelerinde görev yapan gayr-i müslimlerin hem siyasî hem de malî işlerde şaibeli bir durum arzetmeleri sebebiyle onları görevden alması, tarih boyunca hıristiyan kaynaklarında onun menfi bir şekilde arz edilmesine sebep olmuştur. bk. Jean M. Gaudeul, *a.g.e.*, s.33-34; Marshall G.S. Hodgson, *İslâm'ın Serüveni* (çev. Metin Karabaşoğlu), İstanbul 1995, I, 220-221; Levent Öztürk, *a.g.e.*, s.342, 345-346; Bekir Karlığa, *a.g.e.*, s.100. Kaldı ki, İslâm kaynaklarında Emevî halifesi Ömer İbn Abdülaziz'in, özellikle de Dımaşk hıristiyanları ile ilgili olarak, gayr-i müslimlere ilişkin onların haklarını koruyucu önemli örnek davranışlar da bolca yer almaktadır. Bunlar için bk. Belâzurî, *Kitâbü Fütûhi'l-büldân* (çev. Mustafa Fayda), Ankara 1987, s.177-179; Levent Öztürk, *a.g.e.*, s.268-269.

¹⁸ Yunanca asıl metnin de yer aldığı kararla ilgili olarak bk. Martin Jugie, *a.g.e.*, s.148-149.

rı'nın ve azizlerin adını yüceltmek için ilâhî de şiir de yazmasını men eder. Ayrıca, itaat ve tevazu duygusunu geliştirmek için, Dımaşk çarşısında piyasa fiyatının iki katına sepet satmasını ister. Rivâyete göre, bu durumu müşteriler tarafından alay edilmiş, ancak içlerinden birisi onu tanımış ve sepetlerin tamamını satın almıştır. Bir defasında ise, ölen kardeşine yas tutan manastır arkadaşlarından birini teselli etmek için, riyâzetin gereği olan 'yazmama' emrini ihlâl eder ve bir ilâhî kâleme alır. Bu ilâhî, daha sonraları Yunan Kilisesi'nde cenaze âyinlerinin bir parçası olmuştur. İşte, bu davranışını duyan ihtiyar mürşidi, ona çok kızar ve manastırın bütün helalarını temizleme cezasını verir. Yine aynı menkıbe kaynaklarının anlattığına göre, Bakire Meryem, bir gece ihtiyar mürşidin rüyasına girer ve onu 'ruhlar için kendisinden çok saf, temiz ve rahatlatıcı suyun çıktığı kaynağı tıkadığı için' azarlar. Bu rüya, daha sonraları, 'Altın nehir' (Chrysorrhoeas) lakabını alacak olan Yuhanna ed-Dımaşki'nin hıristiyan ilâhiyatının oluşumundaki katkısına işaret olarak yorumlanmıştır.¹⁹

Kendisi, daha sonra, Kudüs Patriği'nin yanında yardımcı olarak görev alır. Burada Yuhanna ed-Dımaşki, Hz. İsa'nın kabrinin yer aldığı inanan Kıyame Kilisesi'nde papaz olarak görev yapacak ve Kudüs'ün en meşhur hıristiyan vaizleri arasında yer alacaktır.²⁰ İşte, Yuhanna ed-Dımaşki'nin ilâhiyatla doğrudan ilgilendiği dönem bu tarihten itibaren başlamaktadır. O, hıristiyan ilâhiyatına dair kâleme aldığı eserlerin tamamını bu manastır hayatı boyunca yazmıştır. Eserler kısmında da işaret edileceği üzere, hıristiyan ilâhiyatının hemen hemen her sahasında önemli kitaplar ve risaleler telif eden ve bu yüzden 'Altın nehir' lakabını alan Yuhanna, teliflerinin orijinalliği ile de dikkati çekmektedir.²¹

Yuhanna ed-Dımaşki, manastır hayatına başlar başlamaz, hıristiyan âlemini meşgul eden önemli bir konu olan 'ikonoklazm' (726) sorunu ile yüz yüze gelmiştir. Hıristiyanlık tarihinde ikonaların yıkılması, kaldırılması ve onlara saygı gösterilmemesini ifade eden ikonoklazm, Yuhanna'nın kâleme alacağı ilk yazılarının da konusunu teşkil edecektir. Yuhanna'nın ikonaları, savunması yönünde gösterdiği gayret, başlangıçta İmparator ile karşı karşıya gelmelerine sebep olmuştur.

¹⁹ Martin Jugie, bu menkıbelerin adetlerinin yüzyıllar geçtikçe katlanarak çoğaldığını ve bunların hiçbirisinin Yuhanna ed-Dımaşki'nin manastır hayatı ile ilgili gerçek bir bilgi aktarmadıklarını belirtmektedir. Menkıbelerin detayları için bk. Martin Jugie, *a.g.e.*, s.150.

²⁰ 'İman ikrarı' (profession de foi), genellikle temel dîni bilgileri (kateşizm) 5 veya 6 yıl boyunca tahsil eden 12 yaşına gelmiş çocukların bir törenle 'hıristiyan Amentüsü'nü (Credo) okumalarına verilen bir isimdir. Ancak, burada söz konusu olan şeyin, Yuhanna'nın manastıra intisabı esnasında yapmış olduğu bir ikrardır ve söz konusu metnin Yunanca aslı kaybolmuştur; eldeki metinler ise Arapça ve Latince (*Expositio et Declaratio Fidei*) tercümeleridir. Martin Jugie, *a.g.e.*, s.147; İlgili kavramlar için, bk. Michel Feuillet, *Vocabulaire du Christianisme*, Paris 2000, s. 97.

²¹ Martin Jugie, *a.g.e.*, s.143-144.

Ancak, ikonoklazmı lanetleyen İkinci İznik Konsili (787) kararıyla birlikte, Yuhanna ed-Dımaşkı azizlik mertebesine yükseltilecektir.²²

Yuhanna ed-Dımaşkı'nın doğum tarihi konusunda olduğu gibi ölüm tarihi ile ilgili de farklı rivâyetler yer almaktadır. Özellikle bazı yazılarında, kendisinin ileri yaşta olduğuna dikkat çekmiştir. Kimi yazarlar, onun 104 yaşında öldüğünü aktarmaktadır. Ancak, bu konuda dönemin kaynaklarından yola çıkarak tarih tesbitinde bulunan Simon Vailhé'nin verdiği tarih, günümüzde de kabul edilen görüştür. Buna göre, Yuhanna ed-Dımaşkı 749 tarihinde ölmüştür.²³ Bunun en önemli delillerinden biri de, imparator Constantin Copronyme'in 753'te Hiera'da düzenlediği 'ikonoklast' konsilde, ikonaları savunan üç meşhur ilâhiyatçı olan İstanbullu Germain (de Constantinople), Kıbrıslı Georges ve Mansur yani Yuhanna ed-Dımaşkı'ye işaret ederek, 'Telsis'in her üçünü de yok ettiği'nden bahsedilmektedir. Öyle ki, aynı imparator, her yıl Yuhanna ed-Dımaşkı'yi kilise-de lanetletmekte olduğu nakledilmektedir. IX. yüzyıldan itibaren Théophan ve Bizans'lı Étienne (de Byzance), Yuhanna'ya aziz ünvanını vermişlerdir. Yunan Ortodoks Kilisesi, 4 Aralık tarihini ölüm tarihi olarak kabul etmektedir. Roma Katolik Kilisesi 'Şehitlik Defteri' (Martyrologe) ise, doğum tarihi olarak 6 Mayıs'ı kabul etmektedir. Papa 13. Léon ise, 19 Ağustos 1890'da yayınladığı bir genelge ile Yuhanna'ya 'Kilise Doktoru' ünvanını vermiş ve 27 Mayıs gününü Katolik Kilisesi için onu anma bayramı olarak tayin etmiştir. Doğu'nun son Kilise Babası²⁴ ünvanına da sahip olan Dımaşkı'nın Mar Sabe manastırına gömülen cesedinin ise, daha sonraları, henüz tam olarak tesbit edilemeyen bir tarihte, İstanbul'a nakledildiği tarihçiler tarafından aktarılmakta ise de, günümüzde ne nakledildiği yer ne de mezarının nerede olduğu bilinmemektedir.²⁵

B. Eserleri

Manastır riyâzeti ve terbiyesini alan Yuhanna ed-Dımaşkı, hayatı anlatılırken de işaret edildiği üzere, üstlerine tam bir inkiyad ve tevazu gereği eserlerini ya âmirlerinin ricası ya da arkadaşlarının isteği üzerine kâleme almıştır. Bunlar içerisinde en meşhur olan *Bilginin Kaynağı* adını taşıyan eserini ise, daha sonraları

²² Bizans Yunancası'nda 'suret' anlamına gelen **eikona (ikona)**, genellikle Hz. İsa'nın (Mesih), Hz. Meryem'in (Bakire Meryem) ve azizlerin suretlerini içerir. İkinci İznik Konsili (787) olarak da bilinen Yedinci Ökümenik Konsil'e katılan din adamlarının da belirttikleri gibi hristiyanlar, ikonalara sadece 'saygı gösterirler' (proskynesis), yoksa 'tapınma' (*latreia*) sadece Tanrı'ya yapılmaktadır. İkinci İznik Konsili ve hristiyan ilâhiyatında ikonaların yeri konusunda geniş açıklama için bk. Roland Minnerath, *Histoire des Conciles*, Paris 1996, s.37; *Dictionnaire Critique de Théologie* (Edit. Jean-Yves Lacoste), Paris 1998, s.555-559, 804-805.

²³ Simon Vailhé, 'Date de la Mort de Saint Jean Damascène', *Échos d'Orient*, Paris 1906, IX, 28-30.

²⁴ Yuhanna ed-Dımaşkı'nın Kilise Babaları arasındaki yeri için bk. F. Cayré, *Précis de Patrologie, Histoire et Doctrine des Pères et Docteurs de l'Église*, Paris 1930, II, 322-336.

²⁵ Martin Jugie, *a.g.e.*, s.160-161.

Meyûme piskoposu olan manastır arkadaşı Cosmas'ın ricası üzerine kaleme almıştır. Eserlerinde, Kilise Babaları'na atıfta bulunurken, kendisinin onlardan ne kadar aşağı seviyede olduğunu belirtmeyi ihmal etmez. Kendi görüşlerini ise, cahil bir kimsenin kavrayışı olarak takdim eder.²⁶ Ancak, bu kadar riyâzet ve tevazu sahibi olması, Yuhanna'yı, ileride işaret edileceği üzere, İslâm'a ilişkin asılsız iddiaları serdetmede maalesef engelleyememiştir.

Yuhanna ed-Dımaşkî, çok velud bir yazı hayatına sahip olmuş ve hıristiyan ilâhiyatının hemen hemen her sahasında eserler kâleme almıştır.²⁷ Eserleri, tür olarak, hıristiyan ilâhiyatı ya da dogmatik, reddiye, kitâb-ı mukaddes yorumu, ahlâk ve mânevîyata ilişkin eserler ve dînî şiirler (poésie liturgique) şeklinde tasnif edilebilir.²⁸ Yazmış olduğu eserlerde bazı farklılıklara rastlanmış olması, kendisinin de bizzat ifade ettiği gibi, söz konusu eserleri müteaddid zamanlarda hem içerik hem de şekil itibarıyla gözden geçirmiş olması sebebiyledir. Bununla beraber, kendisine atfedilen eserlerin tamamının ona ait olup olmadığı konusunda tartışmalar hâlâ devam etmektedir.²⁹ Konularına göre Yuhanna ed-Dımaşkî'ye atfedilen belli başlı eserleri şunlardır:

İlâhiyata ilişkin eserleri:

1. *Bilginin Kaynağı* (Ηπηγητης γνώσεως / E Pege tes Gnoseos):

Yuhanna ed-Dımaşkî'nin en meşhur ve en önemli eseridir. Kitap üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci Kısım, 'Diyalektik' (Kefalaia Filosofica) adını taşımakta ve felsefî meseleleri ele almaktadır. İkinci Kısım, 'Sapkınlar Kitabı' (Peri Aireseon) adını taşımaktadır. Araştırmanın konusunu teşkil eden Yuhanna'nın İslâm'a ilişkin görüşlerinin ele alındığı bölüm, işte bu ikinci kısmın 100. bölümünü teşkil etmektedir.³⁰ Martin Jugie'ye göre, bu kısımda yer alan 103 sapkınlar listesinden ilk 80'i oluşturanlar, kelimesi kelimesine Aziz Epiphane'nin *Panarion* adlı eserinin tekrarıdır. Diğerleri ise; Théodoret, rahip İstanbullu Timothée (de Constantinople), Bizans'lı Léonce ve Aziz Sophrone'un verdiği bilgilerin tekrarıdır. Bu sebeple, İslâm ile ilgili olan bölümün dışında, söz konusu

²⁶ Martin Jugie, *a.g.e.*, s.152.

²⁷ Stanley Samuel Harakas, 'John of Damascus', *Encyclopaedia of Religion*, (Edit.: Mircea Eliade) New York 1087, VIII, 110.

²⁸ Martin Jugie, Jean Damascène (Saint), *Dictionnaire de Théologie Catholique*, Paris 1947, VIII, 696.

²⁹ Martin Jugie, "La Vie de Saint Jean Damascène", *Échos d'Orient*, Paris 1924, c.23, sayı: 134, s.158-159.

³⁰ Genellikle '101. Bölüm' olarak da bilinen bu bölümün 100. Bölüm olarak tesbitinde Raymond le Coz'un, B. Kotter'in *Patristische Texte und Studien*'inden (Berlin-New York) hareketle kullandığı tasnif esas alınmıştır. 101. Bölüm olarak verenler ise, J.-P. Migne tarafından hazırlanan *Patrologia Graeca*'yı kullanmaktadırlar. Geniş açıklama için bk. Jean Damascène, *Écrits sur l'Islam* (yay. haz. Raymond Le Coz), Paris 1992, s.9-17. Nitekim, Igor Pochoshajew de, söz konusu kısmın 100. Bölüm'ü teşkil ettiğini teyid etmektedir. bk. Igor Pochoshajew, "Johannes von Damaskos: De Haeresibus 100", *Islamochristiana* (Roma 2004), sy. 30, s.65.

bu kısmı meydana getiren diğer bölümlerin gerçekte hiçbir orijinallığı yoktur.³¹ Üçüncü Kısım ise, hem en uzun hem de hıristiyan ilâhiyatı açısından en önemli kısım olarak telakki edilmektedir ve 'Ortodoks İnançın Açıklanması' (Ektesis Akribes tes Ortodoksu Pisteos) başlığını taşımaktadır.³²

2. Dogmalara Temel Giriş (*Eisagoge Dogmaton Stoikeiodes*)
3. Gerçek Doktrine Dair Kitapçık (*Libellos Peri Ortu Fronematos*)
4. Kutsal Üçlemeye Dair (*Peri tes Agias Triados*)
5. *Akaid Konuları ve Açıklaması*

Bu kitabın Yunanca aslı kayıptır, eldeki nüsha ise çok bozuk bir Arapça tercümesidir.³³

Reddiye türündeki eserleri:

1. Kutsal Sûretleri Reddedenlere Karşı Savunmacı Bir Nutuk (*Logoi Apologetikoi pros tus Diaballontas tas Agias Eikonas*).
2. Nesturiler'e Karşı Reddiye (*Kata Aireseon ton Nestorianon*) (iki adet).
3. Yakubiler'e Karşı Reddiye (*Peri Sîntetu Füseon Kata Akefalon*) (iki adet).
4. Trisagion'a Dair Başkeşiş Jordanes'e Mektup (*Peri tu Trisagiu Ümnu*).
5. Monotelitler'e Karşı Reddiye (*Peri ton en Kristo Duo Telematon kai Energeion kai Loipon Füsikon İdiomaton*).
6. Manişteler'e Karşı Diyalog (*Kata Manikaion Dialogos ve Dialeksis İoannu Ortodoksu pros Manikaion* adlı iki eser).

7. *Bir hıristiyan ile Bir müslüman Arasında Diyalog*. Bu eser, her ne kadar İslâm'a karşı bir reddiye türünde kâleme alınmış diyalog formunda bir eser olsa da, eserin Yuhanna ed-Dımaşkı'ye ait olduğu şüphelidir. Genel kanaate göre, bu eser Théodor Ebû Kurrâ tarafından Yuhanna ed-Dımaşkı'ye nisbet edilerek kâleme alınmıştır. Eserin Yuhanna'ya nisbet edilemeyeceği hemen hemen bütün araştı-

³¹ Harakas, ikonoklazm hareketi ile sakramentleri ya da sırları reddedenlerle ilgili kısımların da eserin orijinal kısımlarını oluşturduğunu savunur. Ayrıca, Yuhanna'nın yaşadığı dönemde, Halife Ömer b. Abdülaziz ile Bizans imparatoru III. Leo arasında bir mektuplaşmanın olduğu nakledilmektedir. Bu ise, hıristiyanlar ile müslümanlar arasında daha o yıllarda çeşitli vesilelerle fikir alış-verişlerin başladığını göstermektedir. bk. Stanley Samuel Harakas, "John of Damascus", *Encyclopaedia of Religion* (Edit. Mircea Eliade), New York 1987, VIII, 111; Kenneth Gragg, *The Arab Christian, A History in the Middle East*, London 1992, s.79.

³² Martin Jugie, Jean Damascène (Saint), *Dictionnaire de Théologie Catholique*, Paris 1947, VIII, 697-698.

³³ a.g.e., s.699.

macılar tarafından kabul ediliyor olması sebebiyle, bu araştırmanın konusu dışında tutulacaktır.³⁴

8. Ejderhalar ve Perilere Dair (*Peri Drakonton kai Strington*).

Kitâb-ı Mukaddes yorumuna dair eseri:

1. Pavlus'un Mektupları'nın Yorumu (*Ef Fepantes Emarton*).

Ahlâk ve zühde ilişkin eserleri:

1. Sekiz Büyük Kötülüğe Dair (*Peri ton Okto tes Ponepias Pnömaton*).

2. Faziletler ve Reziletlere Dair (*Peri Areton kai Kakion Psükikon kai Somatikon*).

3. Oruçlara Dair Mektup (*Peri ton Agion Nesteion*).

4. Paralel Kutsallar (*Ta İera Parallela*).

Dîni Şiirler:

1. 'Kanonlar' (Pazar ayinlerinde okunmaktadır.)

2. *Metrik Şiirler* (Noel, Epifani, Pentakost günlerinde okunur.)

3. *Ritmik Şiirler* (Fısıh, Göğe Yükseliş, Transfigürasyon ve Hz. Meryem'in Ölümü gibi günlerde ve cenazelerde okunmaktadır.)

4. *Evharistiya'da Okunan Şiirler*.³⁵

Burada, çeşitli başlıklar altında verilen bu eserler, genel olarak Yuhanna ed-Dımaşki'ye atfedilen eserlerdir. Bununla beraber, bazılarının ona ait olmadığı hususunda görüşler de vardır. Bu şüpheli eserlerden biri de, bu araştırmanın konusu olan Yuhanna ed-Dımaşki'nin İslâm'a ilişkin görüşlerini ele alan *huristiyan ile Bir müslüman Arasında Diyalog* adlı eserdir. Bununla birlikte, söz konusu eserin, daha önce de işaret edildiği üzere, Théodore Ebû Kurrâ'ya ait olduğu ve her ne kadar doğrudan ona talebelik yaptığı şüpheli olsa da, kendisi tarafından Yuhanna'ya atfedildiği bilinmektedir.³⁶ Ancak, kimi araştırmacılar özellikle bu eserden yola çıkarak, Yuhanna ed-Dımaşki'nin İslâm Kelâm'ını etkilediğini ileri

³⁴ Martin Jugie, *a.g.e.*, s.701. Bununla beraber, söz konusu eserlerden hareketle dönemin Doğu hıristiyanları arasındaki yaygın İslâm anlayışına ilişkin bir fikir elde edilebilir. Metin ve detaylı açıklaması için bk. Jean Damascène, *Écrits sur l'Islam* (yay. haz. Raymond Le Coz), Paris 1992, s.183-207, 228-251; Paul Khoury, "Jean Damascène et l'Islam", *Proche-Orient Chrétien*, Paris 1957, VII, 45-46.

³⁵ Eserlerin içeriklerine ve Yuhanna'nın ilâhiyatındaki yerine ilişkin geniş açıklamalar için bk. F. Cayré, *a.g.e.*, s.326-329; Martin Jugie, "Jean Damascène (Saint)", *Dictionnaire de Théologie Catholique* (Paris 1947), VIII, 696-707.

³⁶ Açıklamalar için bk. Martin Jugie, *a.g.e.*, s.701; Jean Damascène, *a.g.e.*, s.183-207, 228-251. İslâm ile ilgili ona atfedilen eserlerin genel değerlendirmesi için ayrıca bk. Paul Khoury, *a.g.e.*, s.45-46.

sürmüşlerdir. Özellikle, başlangıçta ‘kaderiyye’ olarak bilinen, daha sonraları ise Mu‘tezile adını alacak olan ekolün ‘irade hürriyeti’ ile ilgili görüşlerinin teşekkülünde önemli rol oynadığına dair görüşler, Kelâm ve İslâm Felsefesi’ne dair yazılan eserlerde işaret edilmiş ve tartışılmıştır.³⁷

II. De Haeresibus’un 100. Bölümü’ne Göre İslâm

Yuhanna ed-Dımaşkî’nin, İslâm’a dair yazdığı kesin olarak bilinen eserin *De Haeresibus*’un 100. kısmı olduğu konusunda araştırmacılar arasında herhangi bir şüphenin olmadığı daha önce de belirtilmişti.³⁸ Yuhanna ed-Dımaşkî, İslâm’a dair yazdığı eserinde, öncelikle müslümanların etnik kökenlerine ve İslâm-öncesi dinlerine atıfta bulunarak konuya giriş yapmaktadır. Daha sonra, Hz. Muhammed ve İslâm’ın Tanrı ve Mesih ile ilgili görüşlerini sıralar. Akabinde, Kur’an’ın vahyedilişi, hıristiyanların müşrik olarak tavsifi ve onların haça tapınmaları ile ilgili görüşleri dile getirir. Son paragraflarda ise, bazı sûrelerin isimlerinden hareketle, İslâm’daki çeşitli inançlara dair bilgiler verir. Burada, Nisa sûresinden hareketle, İslâm’daki çok eşlilik ve Hz. Muhammed’in evliliği ile ilgili görüşlerini verir. Diğer bir sûre ismi olarak zikrettiği ‘Dişi Deve Sûresi’,³⁹ ‘Sofra Sûresi’ (Maide) ve ‘İnek Sûresi’ (Bakara) konularında da İslâm’a ait olduğunu ileri sürdüğü bazı açıklamalarda bulunur. Son olara, İslâm’daki bazı emir ve yasaklara dair kısa bilgiler verir.

Paul Khoury’ye göre, Dımaşkî’nin İslâm’a dair verdiği bilgiler değerlendirildiğinde, bunlar ya Kitâb-ı Mukaddes’e, ya Kur’an’a ya da yaşadığı çevredeki müslümanlardan edindiği bilgilere dayanmaktadır.⁴⁰ Dımaşkî’nin, diğer hıristiyan sapık mezheplerden biri imiş gibi zikretmekle beraber, İslâm’ı bir ‘din’ (θρησκεία) olarak isimlendirmesi ilginçtir. Bu, onun İslâm’ı diğer sapık mezheplerden farklı gördüğünü ve basit bir sapıklık olarak değerlendirmedeğini göster-

³⁷ Yuhanna ed-Dımaşkî’nin İslâm Kelâmı ve Felsefesi’ne etkisi konuları ile ilgili olarak bk. Macit Fahri, *İslâm Felsefesi Tarihi*, çev. Kasım Turhan, İstanbul ts., s.45; H. Austryn Wolfson, *Kelâm Felsefeleri, müslüman-hıristiyan-Yahudi Kelâmı* (çev. Kasım Turhan), İstanbul 2001, s.45-47, 90-91, özellikle 98-100.

³⁸ Her ne kadar Armand Abel, önceleri bu metnin X. yüzyıla ait bir metinden hareketle oluşturulduğunu, daha sonra IX.yüzyıla ait anonim bir eser olan *κατά μωχάμμεδ’ε κερσί* (*Muhammed’e Karşı*) adlı eserden alıntılarla teşkil edildiğini savunmuş ise de, bu iddiaların geçersiz olduğu çeşitli yönleri ile ortaya konmuştur. Armand Abel, ‘Le Chapitre CI du Livre des Hérésies de Jean Damascène: Son Inauthenticité’, *Studia Islamica*, sy. XIX (Paris 1963), s.5-25; Adel-Théodore Khoury, *Les Théologiens Byzantins et l’Islam, Textes et Auteurs (VIII.-XIII. S)*, Louvain 1969, s.49-55; Paul Khoury, *a.g.e.*, s.45.

³⁹ Kur’an’da böyle bir sûre ismi yoktur. Konuyla ilgili detaylı açıklama, ileriki sayfalarda ilgili kısımda yapılacaktır.

⁴⁰ Adel-Théodore Khoury, Yuhanna’nın Dımaşk’ta halifelerin saray çevrelerinde yaşadığını ve Arapça bilgisinin doğrudan doğruya Kur’an’ı tetkik etme imkânını verdiğine dikkat çekmektedir. Adel-Théodore Khoury, *a.g.e.*, s.54; Paul Khoury, *a.g.e.*, s.51.

mektedir. Ayrıca kendi yaşadığı dönemde İslâm'ın baskın bir din olduğunu söylemesi de, onun bir İslâm ülkesinde yaşadığını göstermektedir.⁴¹

Dımaşkı'nın hakim müslümanlara ilişkin eleştirisinde, insanları hile ile din-den çıkardıklarını söylemektedir. Burada, Dımaşkı'nın savaş ya da baskı ile değil de hile ile demesi önemlidir. Burada, muhtemelen ekonomik faktörün önemli rol oynadığına dikkat çekilmek istenmektedir. Zira, özellikle de II. Ömer b. Abdülaziz döneminde, üst düzey bürokrasideki görevlerinde kalmak isteyenlerin veya zimmilerin ödedikleri vergilerden muaf tutulmak isteyen hıristiyanların müslümanlaşma oranında bir artışın olması mümkündür. Muhtemelen bu durum, Dımaşkı'nın 'insanları yoldan çıkarıcılar ve deccalın habercileri' ifadesini kullanmasına sebep olmuş olabilir.⁴² Oysa, onun yaşamış olduğu dönem, aynı zamanda müslümanların Afrika ve Avrupa'da önemli fetihleri gerçekleştirdikleri ve Bizans'a yönelik savaşların yeniden başlatıldığı dönemlerdir.⁴³ Bu da göstermektedir ki, İslâm'ın o bölgedeki hıristiyanlarca ve diğer din mensuplarıca benimsenmesi kılıç zoruyla olmamıştır. Yoksa, böyle bir iddiayı Dımaşkı'nın ihmal etmesi mümkün değildir.⁴⁴

Şimdi, Dımaşkı'nın İslâm'a dair verdiği bilgiler ve iddiaları, konularına göre belli başlıklar altında incelenecektir.⁴⁵

a. Müslümanların Kökeni

Yuhanna ed-Dımaşkı, müslümanlar için üç farklı isim kullanmaktadır. Bunlar: İsmaililer (Ισμαηλιται), Hacerliler ya da Haceriler (Αγαρηνοι) ve Sarasinler'dir (Σαρακηνοισ). O, 'İsmaililer' olarak isimlendirdiği 'müslümanlar'ı Hz. Muhammed'den önce de var olan bir topluluk olarak arz eder.⁴⁶ Böylece o, İslâm'ı Hz. Muhammed'in getirmiş olduğu temelde yeni bir din olarak değerlendirmeme eğilimindedir. Zaten, hıristiyanlığın sapık mezheplerini

⁴¹ bk. Jean Damascène, *a.g.e.*, s.210.

⁴² müslümanları ve dolayısıyla İslâm'ın, deccalın habercisi olduğu konusu, başta Bizanslı Nycetas olmak üzere, daha sonraki bütün Bizanslı polemikçiler tarafından da kullanılacaktır. Geniş açıklama için bk. Adel Theodore Khoury, *a.g.e.*, s.60; Daniel L. Sahas, *John of Damascus on Islam, The 'Heresy of the Ishmaelites'*, Leiden 1972, s.68-69.

⁴³ müslüman Araplar, Kayrevan'ı 670'te kurmuşlar, İspanya'yı ise 711'de fethetmeye başlamışlardır. Fransa'da Poitiers'de durdurulmaları ise, 732'de olmuştur.

⁴⁴ bk. Jean Damascène, *Écrits sur l'Islam* (yay. haz. Raymond Le Coz), Paris 1992, s.89-90, 210.

⁴⁵ Yuhanna ed-Dımaşkı'ye ait bu görüşlerin yerleri belirtilirken kullanılacak olan metin, daha önce de işaret edilen Raymond Le Coz tarafından hazırlanmış olan tercümedir: Jean Damascène, *Écrits sur l'Islam* (yay. haz. Raymond Le Coz), Paris 1992, s.211-227.

⁴⁶ Özellikle Araplar'ın kökenlerinin Hz. İsmail'e dayandığı genel olarak kabul edilen bir görüştür. Bu görüş, Tevrat'ta Hz. İsmail'in soyundan gelenlerin Arabistan'ın kuzeyinde yerleştiklerine dair bilgiye dayanır (Tekvin, 25/12-18). Ayrıca, bu konuda Hz. İsmail ile ilgili Tanrı'nın 've çölde oturdu, ve büyüdü okçu oldu. Ve Paran çölünde oturdu..' (Tekvin, 21/20-21) ifadeleri de zikredilebilir. bk. Pierre Norma, *Dictionnaire Encyclopédique de la Bible*, Paris 2002, s.211-212; Jean Damascène, *a.g.e.*, s. 210.

sıraladığı *De Haeresibus* adlı eserinde İslâm'ı 100. sapkınlık olarak tasnif etmesi de bu yüzdendir. Daha önce de belirtildiği üzere, bu sapkınlık 'din' kelimesi ile karşılanabilecek kadar diğer sapkınlıklara göre önemli farklılıklar arz etmektedir. Ancak, her hâlükârda Yuhanna, İslâm'a bir etnik boyut eklemekle ancak açıklanabileceğini düşünmektedir ki, Kur'an'da bu görüşü destekleyecek bir açıklama yer almamaktadır. Kur'an'da Hz. İsmail'den bahsedilse dahi bu, Araplar'ın atası olduğu için değil, bir peygamber ve önemli bir dînî şahsiyet olarak yer alır.⁴⁷

Hız. İsmail'in annesine nisbet ederek müslümanlar için kullandığı 'Hacerîler' ismi, daha sonraki Bizanslı polemikçiler tarafından müslümanlar için uzun yıllar kullanılacaktır.⁴⁸ Müslümanları kastederek yaygın olarak kullanılan ve Ortaçağ boyunca da önemli eserlerde kullanılmış olan diğer bir isim ise, 'Sarasinler' ismidir. Kaynaklarda Sarasinler isminin kökeniyle ilgili olarak, tarihî, coğrafî ve etnik açıklamaları esas alan birçok izahat yer almaktadır.⁴⁹ Yuhanna ed-Dımaşkı'ye göre ise, kelimenin kökeni Hacer'in Tevrat'taki 'Sare beni mahrum bırakarak kovdu' ifadesinden gelmektedir. Oysa, Tevrat'ın ilgili kısmında Hacer'e nisbet edilen söz, "Ben hanımım Saray'ın⁵⁰ yanından kaçıyorum" (Tekvin, 16/8) şeklindedir. Adel Theodore Khoury'ye göre, Dımaşkı burada kendi sözlerini Hacer'e söyletmektedir ve bu etimolojik açıklama oldukça saçmadır.⁵¹

⁴⁷ Dımaşkı'nın, Bakara sûresindeki Hz. İbrahim ile Hz. İsmail'in 'Bizim ikimizi de sana teslim olanlardan (müslimeyni) kıl', ve bizim zürriyetimizden sana teslim olan (müslimeten) bir ümmet kıl' (el-Bakara 2/127) şeklindeki ifadelerden yola çıkarak böyle bir iddia geliştirmiş olduğu düşünülebilir. Ancak burada dua eden kişi, tek başına Hz. İsmail değil; Hz. İsmail ile birlikte babası Hz. İbrahim de dua etmektedir.

⁴⁸ Adel Theodore Khoury, *a.g.e.*, s.60. Raymond Le Coz, bu ismin etimolojisine dair bilginin Yuhanna'dan sonra yaşayan ve adı bilinmeyen Bizans'lı bir polemikçiye ait *Muhammed'e Karşı (Contre Mahomet)* adlı eserde "İsmail'in annesi Hacer'den gelen bir isim" şeklinde yer aldığını kaydetmektedir. bk. Jean Damascène, *a.g.e.*, s. 92. Hz. Hacer'in İslâm kaynaklarındaki yerine dair bk. Şaban Kuzgun, "Hâcer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, XIV, 431-433.

⁴⁹ Sarasinler kelimesinin öncelikle Arabistan'ın kuzeyinde oturanlar için kullanıldığı, daha sonraları Arabistan Yarımadası'nda bir yerin ismi olarak kaynaklarda yer aldığı, bunların dışında IV. yüzyılda yaşayan Eusebius gibi tarihçilere göre İsmail'in çocukları için kullanıldığı kaydedilmektedir. Ayrıca, aynı yüzyıllarda yaşayan Sozomene'e tarafından Sare ile ilişkili olarak Araplar için kullanılmaktadır ki, bu kullanım daha çok pejoratif bir anlam içermektedir. Sarasin kelimesi, ortaçağlarda Araplar'la birlikte müslümanların tamamı için kullanılmıştır. Daha sonraları ise, bazen Türkler için, bazen Mağripliler için, bazen de Araplar için kullanılmıştır. Bu kullanımlar içerisinde, Yuhanna'nın kullanımına en yakın olan dönem, kelimenin pejoratif anlam içerdiği dönemdir. Kelimenin detaylı açıklaması için bk. J.H. Mordmann, "Sarasinler", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, X, 203-204; C.E. Bosworth, "Sarrasins", *Encyclopédie de l'Islam, Nouvelle Édition*, Leiden 1998, IX, 68-69; Norman Daniel, "Sarrasins, Chevaliers et Moines dans les Chansons de Geste", *Mélanges (MIDEO)*, sy. XVII (Beyrut 1986), 115-124.

⁵⁰ Saray'ın ismi, Tekvin 17/15'Tanrı tarafından 'Sara' olarak değiştirilecektir.

⁵¹ Adel Theodore Khoury, *a.g.e.*,s.60.

Yuhanna, müslümanların etnik kökeni ile ilgili görüşlerini ifade ettikten sonra, onların eski inançları ile ilgili de bazı bilgiler vermektedir. Ona göre, İsmailîler önceden 'putperest idiler ve Sabah yıldızı ile kendi dillerinde tam olarak 'Kabar' diye isimlendirdikleri ve 'büyük' anlamına gelen Afrodit'e tapmakta idiler.'⁵² İslâm'dan önce Mekke müşriklerinin putperest oldukları ve Kabe'nin içinde putların olduğu tarihçiler tarafından da kaydedilmektedir. Özellikle çevre kabileler ve şehirlerin putlarının Kabe'de bulunması, Mekke yöneticileri için elbette politik ve ticarî birtakım sebeplere dayanmakta idi. İslâm'dan önce Mekke panteonunda sadece bir tek ilâh değil, hiyerarşik olarak birçok ilâhın olduğuna inanılmaktadır. Bunlar içerisinde Hubel panteonun başında yer almaktadır idi. Hiyerarşinin ikinci basamağında ise, Hicaz ilâheleri olarak da bilinen Yesrib'in ilâhesi Menat, Tâîf'in ilâhesi Lat ve Mekke ilâhesi Uzza bulunmakta idi. Bunlar içerisinde, Yuhanna'nın ismini zikrettiği 'Afrodit'e tekabül eden muhtemelen Tâîf ilâhesi olan Lat'tır. Lat'ın özellikleri, Suriye'deki bereket tanrıçası İştâr'a benzemektedir. Bu tanrıçanın ise, Afrodit ve Venüs tanrıçaları ile benzerlik arz ettiği bilinmektedir. Yuhanna'nın, İslâm öncesi Mekke putperest inancı ile ilgili bazı bilgilere sahip olduğu ortaya çıkmakta ise de, bunun kısmen eksik olduğu görülmektedir. Zira o, 'en büyük tanrıça' anlamında 'Kabar' dediği Afrodit'i İsmailîler'in en büyük tanrıçası olarak belirtmektedir.⁵³

b. Müslümanların Tanrı İnancı

ed-Dımaşkî, Hz. Muhammed'e verilen 'Kitap'tan bahsettikten sonra; onun ihtiva ettiği bazı temel inançlarla da ilgili bilgiler vermektedir. Öncelikle, Kur'an'ın Tanrı inancı ile ilgili görüşlerine temas etmektedir. Buna göre, Kur'an 'Bir tek Tanrı'nın olduğunu, O'nun her şeyin yaratıcısı olduğunu, doğurulmadığını (μήτε γεννηθέντα) ve doğurmadığını (μήτε γεγεννηκότα) söylemektedir.'⁵⁴ Böylece, yeni dinin kendisini diğerlerinden ayıran en önemli özelliğın 'tevhid' akidesi olduğu müellif tarafından da vurgulanmış olmaktadır.

Yuhanna ed-Dımaşkî'nin, İslâm'ın Tanrı konusundaki tevhid inancını açıklarken kullandığı ifadelerle bakıldığında, Kur'an'daki İhlâs Sûresi'ndeki bir cümleyi kelimesi kelimesine aktardığı görülmektedir ki,⁵⁵ bu da Yuhanna'nın Kur'an metnini incelemiş olabileceğini veya en azından işitmiş olduğunu göstermektedir.

⁵² bk. Jean Damascène, *a.g.e.*, s. 92.

⁵³ İslâm'ın inanç doktrinlerinin kökenlerine dair bu kadar detaylı bilgi veren Dımaşkî'nin, İslâm'daki hac ibadeti gibi bazı ibadetlerin eski pagan kültüründen kalma ibadetler olduğu şeklinde bir eleştiride bulunmaması dikkat çekicidir.

⁵⁴ bk. Jean Damascène, *a.g.e.*, s. 213.

⁵⁵ 'O, ne doğurmuştur ne de doğurulmuştur', (İhlâs 112/3). (Kur'an'dan yapılacak olan alıntılarda, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan *Kur'an-ı Kerim Meâli* [Ankara 1003] kullanılacaktır.)

c. Hz. Muhammed

Dımaşkı, Hz. Muhammed'in İslâm'ı yaymaya başladığı tarihin Heraklius zamanında olduğunu belirtmektedir. Gerçekten de, 610 tarihi Heraklius'un hükümdarlığına tekabül etmektedir. Dımaşkı'nin hayatına dair verilen geniş bilgilerden de anlaşılacağı üzere, kendisinin Arapça bildiği aşikârdır. Bununla beraber, İslâm'ın peygamberi Hz. Muhammed'in ismini telaffuz edildiği gibi değil de, Yunanca 'Mamed' olarak okunacak şekilde vermesi ilginçtir: 'kendi aralarından Mamed (Μάμεδ) adında bir yalancı peygamber (ψευδοπροφήτη) ortaya çıktı.⁵⁶

Yuhanna, Hz. Muhammed'in yalancı bir peygamber olduğunu ve yaymış olduğu inancın kaynağını Eski ve Yeni Ahid'in oluşturduğunu ileri sürmektedir. O, Hz. Muhammed'in bu bilgileri öğrendiği kimsenin Ariusçu bir rahip olduğunu ve bu sapık görüşlerini ondan öğrendiklerine dayandığını belirtmektedir. Bu iddialar içerisinde Dımaşkı'nin, Hz. Muhammed'in bu bilgileri neden bir Monofizit veya Nestûrî değil de bir Ariusçu papazdan öğrendiğini ileri sürmesi ilginçtir.⁵⁷ Muhtemelen o, İslâm'da bazı Ariusçu görüşlerle paralellik arz eden görüşlerin olduğunu fark etmiş olabilir. Meselâ Ariusçu Teslis inancında Baba'nın rolünün ön plana çıkarılması ile İslâm'daki tek Allah inancının önemi ve Kutsal Ruh'un geri plana çekilmesi buna gerekçe olarak zikredilebilir.⁵⁸

Yuhanna, bu iddialarının akabinde, Hz. Muhammed'in görüşlerini yayarken kullandığı metoda da değinmektedir. Ona göre Hz. Muhammed, önce "dindar görünerek halkın teveccühünü kazanmış, daha sonra gökyüzünden kendisine Tanrı tarafından bir Metnin (γραφήν) vahyedildiğini"⁵⁹ ileri sürerek insanları kandırması ve onların duygularını istismar etmiştir. Burada, daha önce de dikkat çekildiği üzere, İslâm'ın 'insanları din değiştirmeye zorlayarak değil, kandırarak

⁵⁶ Jean Damascène, *a.g.e.*, s. 211. Hz. Muhammed'in ismi hristiyan kaynaklarında Ortaçağ'dan başlamak üzere günümüze kadar çeşitli şekillerde telaffuz edilerek nakledilmiştir. Bu yanlış telaffuzun daha ilk eserlerden itibaren yapıldığı Yuhanna ed-Dımaşkı'nin bu metninden anlaşılacaktır.

⁵⁷ Hristiyanların İslâm'a karşı yazdıkları reddiyeler içerisinde sadece Yuhanna ed-Dımaşkı, Arius iddiasını ileri sürmektedir. Ondan sonraki yazarların tamamı, ya Monofizit yahut Nestûrî iddiasını ileri sürecektir. bk. Alain Ducellier, *Chrétiens d'Orient et Islam au Moyen Age VII.-XV. Siècle*, Paris 1996, s.103.

⁵⁸ Hz. Muhammed'in, Kur'an'da verdiği bilgileri hristiyan bilginlerden öğrendiğine dair iddialarla ilgili olarak genellikle, Hz. Muhammed'in Suriye'ye yaptığı seyahatler esnasında karşılaştığı Nestûrî bir papaz olan Bahira'dan, Hz. Hatice'nin akrabası Varaka b. Nevfel'den, çoğunluğunu hristiyanların oluşturduğu Necran kabilesi ve onların piskoposu olan Kus b. Saide veya o dönemde yaptığı seyahatlerde karşılaştığı Nestûrî veya Yakubî gibi monofizit mezheplere mensup kimseler olabileceği ileri sürülmektedir. Bu konuda ve Kitâb-ı Mukaddes'in Kur'an'ın oluşumundaki etkileri ile ilgili iddialar için ayrıca bk. P. Casanova, "Mahomet et Mahometisme", *Dictionnaire de Théologie Catholique*, Paris 1926, IX, 1572-1650.

⁵⁹ bk. Jean Damascène, *a.g.e.*, s. 211.

yayılan bir din' olduğu imajı işlenmektedir.⁶⁰ Hz. Muhammed'in, masum insanları kandırarak doğru yoldan saptıran bir 'fitneci' olarak takdim edilmesi, Ortaçağ'da kâleme alınan çeşitli eserlerde de dile getirilecektir.⁶¹

Dımaşkı'nın, Hz. Muhammed'in peygamberliği ile ilgili ileri sürdüğü iddialardan bir diğeri ise, peygamberliğine dair daha önceki kitapların ya da peygamberlerin onu haber vermemiş olmaları yani tebşirat ile ilgilidir:

"Madem ki kitapta bizzat o, şahit olmadan hiçbir şey yapmamanızı veya hiçbir şey almamanızı sizden istemekte; öyleyse neden siz de ona: önce sen, Tanrı'nın peygamberi ve resulü olduğunu şahitlerle ispat et; ve hangi kitap, senin lehinde şahitlik yapmakta, diye sormadınız? Utanmış bir vaziyette, cevap veremez duruma düşerler. Haklı olarak onlara şunu söylüyoruz: Madem ki, şahit olmadan tek bir kadınla evlenmenize, alış-veriş yapmanıza ve mal sahibi olmanıza müsaade edilmedi, ve yine, tek bir şahit olmadan ne merkeplere ne de davara sahip olunabileceğini kabul ediyorsunuz; yani, kadınları, malları, merkepleri ve diğer şeyleri ancak şahitler huzurunda alıyorsunuz; sadece, îmanı ve kitabı hiçbir şahit aramadan kabul ediyorsunuz! Zira, size bu kitabı nakleden kişi, hiçbir güvenceye sahip değil, ve önceden onun lehine şahitlik eden hiç kimseyi de tanımıyoruz."⁶²

Bu iddia, daha sonraki hıristiyan polemikçiler tarafından da sıkça gündeme getirilecektir. Oysa, müslümanlar Kur'an'da Hz. Muhammed'in önceki kitaplarda özellikle de Hz. İsa tarafından tebşir edildiğine inanmaktaydılar.⁶³ Ellerindeki Kutsal Kitaplar'da açıkça yazılmamış olması ise, onların tahrif edilmiş olmaları sebebiyledir.⁶⁴

Yuhanna ed-Dımaşkı'nın, Hz. Muhammed'in peygamber olmadığına ilişkin ileri sürdüğü diğer bir iddiası ise, onun şehvetperest bir kimse olduğu şeklindedir. Yuhanna, ileride işaret edilecek olan Kur'an'daki 'Kadın sûresi' dediği kısımdan nakillerde bulunarak, Hz. Muhammed'in sırf birtakım şehvî arzuları sebebiyle kölesi Zeyd'in eşini yani Zeyneb binti Cahş'ı elde etmek üzere bir boşama (talak)

⁶⁰ Dımaşkı'den sonraki hıristiyan kaynaklarında, İslâm'ın kılıçla yayıldığı iddiası eklenecektir. Fetihlerin devam ettiği dönemde böyle bir görüşün Yuhanna tarafından zikredilmemesi önemli bir noktadır.

⁶¹ Ortaçağ'ın önemli şairlerinden olan Dante Alighieri'nin (1265-1321) yazmış olduğu *Divina Commedia* (*İlahî Komedya*) adlı eserinde, Hz. Muhammed'i 'bir fitneci ve fitne tohumunu eken' ('seminator di scandalo e di scisma') bir kimse olduğu için cehemmene yerleştirmektedir: 'Vedi come storpiato è Mäometto!.../ E tutti li altri che tu vedi qui,/ seminator di scandalo e di scisma' (Bak! Nasıl da Muhammed sakatlanmış ve perişan bir halde!.../ Burada görmüş olduğun kimselerin tamamı/ Rezalet ve fitne tohumlarını atanlardır). bk. Dante Alighieri, *Divina Commedia*, Roma 2003, Inferno, canto: XXVIII/30-36, s.193-194.

⁶² bk. Jean Damascène, *a.g.e.*, s. 217.

⁶³ es-Saff 61/6.

⁶⁴ el-A'raf 7/157.

türü icad ettiğinden bahseder.⁶⁵ Burada dile getirilen düzenleme, boşanmış olan kadınların tekrar eski eşleri ile evlenebilmeleri için başka bir kimse ile evlenmelerini gerektiren (hulle) bir düzenleme ile cahiliye döneminden kalan yanlış bir uygulamayı kaldırmak üzere, hakiki evlâdı olmayan kimselerin boşanmış oldukları eşlerle evlenilebileceğini gösteren bir düzenlemedir. Yuhanna ed-Dımaşkî'nin ortaya attığı bu iddia, hıristiyan kaynaklarından Hz. Muhammed'in şahsiyetine ilişkin kâleme alınan eserlerin hemen hemen tamamında tekrarlanacaktır.⁶⁶

d. Vahiy ve Kur'an

Yuhanna ed-Dımaşkî, İslâm'ın vahyedilmiş olarak kabul ettiği kutsal kitabına 'Kur'an' ismini kullanmamaktadır. Dımaşkî, bunun için, daha önce de belirtildiği üzere, 'Metin' ya da 'Yazı' anlamına gelen 'grafe' (γραφή) ve 'Kitap' anlamına gelen 'Biblos' (βιβλος) kelimesini kullanmaktadır.⁶⁷ Bunlar, İslâm literatüründe Kur'an için kullanılan 'mushaf' kelimesi ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca, 'yazı' veya 'metin' anlamına gelen 'grafe' (γραφή) kelimesini 'sûre' anlamında da kullanmaktadır.⁶⁸

Yuhanna ed-Dımaşkî'nin ifadelerine göre, vahyin muhatabı Hz. Muhammed'in içinden çıktığı 'halk' (το εθνος) yani 'İsmailîler'dir.⁶⁹ Daha önce olduğu gibi, bu ifadeleri ile de Yuhanna ed-Dımaşkî, kendi döneminde, en azından yaşamış olduğu Dımaşk ve Kudüs'te, farklı din mensuplarının kendi dinlerini ve ibadetlerini serbest bir şekilde yerine getirdiklerini dolaylı olarak açıklamış olmaktadır.

Kur'an ve vahyedilişine ilişkin açıklamalarının yer aldığı paragraflardan, müellifin Kur'an'ın vahyediliş şekillerinden de haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, vahyin geliş yollarından sadece biri olan 'rüya' üzerinde ısrar etmekte ve onu hafife alıcı ifadelerle anlatmaktadır:

⁶⁵ Jean Damascène, *a.g.e.*, s. 221.

⁶⁶ Yuhanna'nın, hem Hz. Muhammed'in hem de Zeyd'in açıkça 'fuhuş' işlediğine ilişkin hükmü, hıristiyan ilâhiyatı açısından doğru olabilir: "Kim zinadan ötürü olmayıp karısını boğar ve başkası ile evlenirse, zina eder; boşanmış olanla da evlenen zina eder." bk. Matta, 19/9; Markos, 10/11-12. Ancak, İnciller'de yer alan bu hükmün çok farklı bir boşama hukukuna sahip olan ve ayrı bir din olan İslâm'a uygulanması metodolojik bir hatadır. Ayrıca, konunun İslâm kaynakları açısından açıklaması ile ilgili olarak bk. Ziya Kazıcı, *Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Eşleri ve Aile Hayatı*, İstanbul 1991, s.230-254; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, İstanbul 1990, II, 681-683.

⁶⁷ Doğu hıristiyanlarından doğrudan Kur'an'a karşı reddiye yazan ilk kişi, Yuhanna ed-Dımaşkî'dir. Onun Kur'an ile ilgili verdiği gerçek dışı bilgiler, daha sonraki polemikçilerde tekrarlanacaktır. hıristiyanların Kur'an'a karşı yazdıkları reddiyelerle ilgili geniş malumat için bk. A. Palmieri, 'Polémique Chrétienne contre le Coran', *Dictionnaire de Théologie Catholique*, Paris 1938, III, 1835-1844.

⁶⁸ bk. Jean Damascène, *a.g.e.*, s. 213, 221, 223, 225, 227.

⁶⁹ bk. Jean Damascène, *a.g.e.*, s. 213.

“Neden halkın gözü önünde duman tüten bir dağın üzerinde Mûsâ’ya Tevrat’ı veren Tanrı, sizin bahsettiğiniz kitabı ona aynı şekilde, sizin huzurunuzda, sizi ikna edecek şekilde vermedi? Onlar, “Tanrı dilediğini yapar” şeklinde cevap veriyorlar. Bunu biz de iyi biliyoruz; ancak biz, kitabın peygamberinize nasıl vahyedildiğini size soruyoruz, diyoruz. Onlar, kitabın ona uyurken inzal olduğu şeklinde cevap veriyorlar. Onlarla alay etmek için onlara şu soruyu soruyoruz: Madem ki, kitabı uyurken, kendisi farkında olmadan almış...”⁷⁰

“Onlara tekrar şu soruyu yöneltiyoruz: Madem ki kitapta bizzat o, şahit olmadan hiçbir şey yapmamanızı veya hiçbir şey almamanızı sizden istemekte; öyleyse neden siz de ona: önce sen, Tanrı’nın peygamberi ve resulü olduğunu şahitlerle ispat et; ve hangi kitap, senin lehinde şahitlik yapmakta, diye sormadınız? Utanmış bir vaziyette, cevap veremez duruma düşerler. Haklı olarak onlara şunu söylüyoruz; madem ki, şahit olmadan tek bir kadınla evlenmenize, alış-veriş yapmanıza ve mal sahibi olmanıza müsaade edilmedi ve yine tek bir şahit olmadan ne merkeplere ne de davara sahip olunabileceğini kabul ediyorsunuz; yani kadınları, malları, merkepleri ve diğer şeyleri ancak şahitler huzurunda alıyorsunuz; sadece, îmanı ve kitabı hiçbir şahit aramadan kabul ediyorsunuz! Zira, size bu kitabı nakleden kişi hiçbir güvenceye sahip değil ve önceden onun lehine şahitlik eden hiç kimseyi de tanımıyoruz. Dahası onu uyurken almış!”⁷¹

Yuhanna ed-Dımaşkî’nin bu uzun açıklamalarından da anlaşılacağı üzere o, Hz. Muhammed’in bir ‘yalancı peygamber’ olduğunu ima etmekte ve vahyin insanların huzurunda gerçekleşmemesini ve hiçbir şahit olmadan alınmış olmasını eleştiriyor gözükmektedir. Oysa, ilâhî mesaja muhatap olmanın ya da rüya dahil, vahyin çeşitli şekillerde gelmesi Kitâb-ı Mukaddes’te de yer almaktadır. Yuhanna’nın üzerinde ısrar ettiği ‘vahyin rüya şeklinde gelmesi’, Tanrı’nın kendi iradesini bildirmek için kullandığı vasıtalarından biri olarak özellikle Kitâb-ı Mukaddes’in üzerinde önemle durduğu hususlardan biridir.⁷²

“Ve dedi: Şimdi sözlerimi dinleyin; eğer aranızda bir peygamber varsa, ben, Rab, rü’yette ona kendimi bildireceğim, rüyada onunla söyleyeceğim.”⁷³

Buna ayrıca, Laban’ın gördüğü rüya, Yakub’un rüyası, Yûsuf’un rüyası da eklenebilir.⁷⁴ Hattâ, kendisinin peygamber olduğunu iddia eden bir kimsenin rüya

⁷⁰ bk. Jean Damascène, *a.g.e.*, s. 215.

⁷¹ bk. Jean Damascène, *a.g.e.*, s. 217.

⁷² Rüya’nın Kitâb-ı Mukaddes’teki yeri ile ilgili olarak bk. Pierre Norma, *a.g.e.*, s.348-349; Isaac Mendelsohn, ‘Dream’, *The Interpreter’s Dictionary of the Bible*, New York 1962, I, 868-869.

⁷³ Sayılar, 12/6.

⁷⁴ “Ve Allah gece ruyasında Arami Labana gelip ona dedi.” (Tekvin, 31/24). Diğerleri için bk. Tekvin, 28/12; 37. Ayrıca, Firavun ve Nabukednazar’ın görmüş oldukları rüyaların ilâhî uyarılar içerdiği yine Eski Ahid’de yer alan rüya türlerindedir (Tekvin, 40; Daniel, 2).

ile vahiy aldığı iddia etmesi ve kendi rüyasını bir vahiy imiş gibi takdim etmesi halinde, onun Tanrı tarafından 'öldürüleceği' şeklinde tehditler yine Kitâb-ı Mukaddes'te yer almaktadır.⁷⁵

e. Hz. İsa:

Yuhanna ed-Dımaşkî, yazsının önemli bir kısmını Kur'an'daki Hz. İsa ile ilgili verilen bilgilere ayırır. O ayrıca, Hz. Muhammed'in sözleri olarak kabul ettiği Kur'an'da Hz. İsa'dan şöyle bahsedildiğini nakleder:⁷⁶

“Onun söylediklerine göre Mesih, Tanrı'nın kelâmıdır ve ruhudur;⁷⁷ ancak o, mahluktur ve onun kuludur; Mûsâ ve Harun'un kız kardeşi olan Meryem'den cinsel ilişki (döllenme) olmadan doğmuştur.⁷⁸ O, Tanrı'nın kelâmı ve ruhunun Meryem'e gerçekten dahil olduğunu⁷⁹ ve Tanrı'nın bir kulu⁸⁰ ve peygamberi⁸¹ olan İsa'yı meydana getirdiklerini (ἐγέννησε) söylemektedir. Ona göre, yahudiler onu haça germek istemişler;⁸² ancak, onu yakaladıktan sonra sadece onun gölgesini (τὴν σκιάν) haça gerebilmişlerdir. O, bizzat Mesih'in kendisinin ne haça gerilmeyi ne de ölümü tattığını belirtmektedir.⁸³ Gerçekten, Tanrı onu gökyüzünde kendi yanına almıştır,⁸⁴ zira onu seviyordu. O, aynı şekilde, Mesih gökyüzüne çıkar çıkmaz, Tanrı'nın onu sorguya çektiğini de söylemektedir.⁸⁵ 'Ey İsa! Sen mi: Tanrı'nın oğluyum ve Tanrı'yım, dedin?' Ona göre, İsa şöyle cevap verdi: 'Rabbim, bana karşı merhametli ol! Benim böyle bir şey söylemediğimi ve sana kul olmaktan şikâyet etmediğimi biliyorsun. Ancak, kötü insanlar benim böyle bir açıklamada bulunduğumu yazdılar; onlar benim adıma yalan söylediler ve hata yapmaktalar.' Onun dediğine göre, Tanrı ona şöyle cevap verdi: 'Ben, senin böyle bir açıklamada bulunmadığımı biliyorum.'⁸⁶

Bu ifadelerden Yuhanna'nın Kur'an'daki âyetlerden doğrudan haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, yukarıda tercümesini verdiğimiz paragraftan da

⁷⁵ “Ve o peygamber, yahut o rüya gören öldürülecek, çünkü Allahınız Rabbin size yürümeyi emrettiği yoldan sizi çekmek için, sizi çıkaran, ve sizi kölelik evinden kurtaran Allahınız Rabb'e karşı sapıklık söylemiştir.” (Tesniye, 13/1-5); “Rabb'in yükü, diyecek olan peygambere, ve kahi-ne, ve halktan olan adama gelince, ben o adamı da, evini de yoklayacağım.” (Yeremya, 23/34).

⁷⁶ Metin içerisindeki ifadelerin Kur'an'daki karşılıkları dipnotlarda belirtilecektir.

⁷⁷ en-Nisa 4/171; Âl-i İmrân 3/39, 45.

⁷⁸ Âl-i İmrân 3/47, Meryem 19/20; el-Enbiya 21/91

⁷⁹ en-Nisa 4/171.

⁸⁰ en-Nisa 4/172; Meryem 19/30; Âl-i İmrân 3/59; ez-Zühuf 43/59.

⁸¹ Âl-i İmrân 3/39, 79; en-Nisa 4/171; el-Maide 5/75; Meryem 19/30; el-Ahzab 33/7.

⁸² Âl-i İmrân 3/54.

⁸³ en-Nisa 4/157.

⁸⁴ Âl-i İmrân 3/55.

⁸⁵ Kur'an'da, kıyamet günü Hz. İsa ile Allah arasında geçecek benzer bir diyalogdan bahsedilmektedir. Ancak, muhtavaları farklıdır. bk. el-Maide 5/116-120.

⁸⁶ Jean Damascène, *a.g.e.*, s. 213.

anlaşılacağı üzere, Kur'an'da bulunmayan bazı yanlış bilgiler ve yorumları da eklemektedir. Meselâ Hz. Meryem'i 'Mûsâ ve Harun'un kız kardeşi' olarak nakleder ki, böyle bir ifade Kur'an'da yer almamaktadır. Muhtemelen Yuhanna Hz. Meryem ile ilgili Kur'an'daki 'Ey Harun'un kız kardeşi!'⁸⁷ ifadesi ile, Hz. Mûsâ ve Hz. Harun'un kız kardeşi olan 'Miryam'ı karıştırmaktadır.⁸⁸ Oysa, Hz. Meryem'e 'Harun'un kız kardeşi' denmesi, o dönemde yaygın olan bir kullanıma göre, 'Hz. Harun'un ailesinden' anlamına gelmektedir. Nitekim, Hz. Meryem'in kuzeni ve Zekeriya a.s.'in eşi olan Elisabet'ten de Luka İncili'nde (1/5) 'Harun kızlarından' diye bahsedilmektedir.⁸⁹

Yuhanna, Hz. İsâ'nın haça gerilmesi hadisesi ile ilgili Kur'an'dan naklen verdiği bilgiye, yahudilerin Hz. İsâ'yı değil onun 'gölgesini' haça geldiklerini söyler. Kur'an'da, Hz. İsâ'nın haça gerilmediğinin ifade edildiği doğrudur, ancak onun gölgesi değil, 'onlara öyle gösterildiği' ifade edilmektedir.⁹⁰

Kur'an'da, kıyamet günü Hz. İsâ ile Allah arasında geçecek bir diyalogdan bahsedilmekle beraber (el-Maide 5/116-120); bu diyalogda, Yuhanna'nın belirttiğinden farklı bilgiler yer almaktadır. Söz konusu âyette Allah, Hz. İsâ'ya sadece kendisini değil, "insanlara kendisini ve annesini Tanrı edinmelerinden sual sorar." Hz. İsâ, Allah'a kullukta herhangi bir şikâyetinin olmadığından bahsetmez. Ayrıca, âyette, ne böyle bir iddiayı ortaya atanların ve bunu yazanların olduğundan ne de bunları yapanların 'kendi adına yalan söyleyenler ve hata yapanlar' olduğundan da bahsedilmektedir. Yuhanna'nın dediği gibi, Allah'ın 'Ben, senin böyle bir açıklamada bulunmadığımı biliyorum' şeklindeki bir cevabı da âyette yer almamaktadır.

Yuhanna, yazısının başka bir yerinde ise, hıristiyanların Hz. İsâ'ya Tanrı'nın oğludur ve Tanrı'dır dedikleri için ve Tanrı'nın yanına bir ortak yerleştirdikleri için müslümanların kendilerini 'müşrikler' diye isimlendirdiklerinden şikâyet eder. Ona göre, bu inanç hıristiyanlara peygamberlerin ve Tanrı'nın bir emridir.⁹¹ Hz. İsâ'nın, Tanrı'nın kelâmı ve ruhu olduğundan bahsedildiğine⁹² de işaret eden Yuhanna, Kur'an'da Mesih'in isteği üzerine Tanrı'dan bir sofranın indirildiğini⁹³ de nakleder.⁹⁴

⁸⁷ Meryem 19/28.

⁸⁸ Sayılar, 26/59.

⁸⁹ Jean Grosjean ve Michel Léturmy, bu ifadenin 'Harun'un neslinden' anlamına geldiğine dikkat çekmekte. bk. *La Bible Nouveau Testament* (çev. ve yay.haz. Jean Grosjean – Michel Léturmy), Belçika 1971, s.171, dipnot:5.

⁹⁰ en-Nisa 4/157.

⁹¹ Jean Damascène, *a.g.e.*, s. 217.

⁹² en-Nisa 4/171.

⁹³ el-Maide 5/112-115.

⁹⁴ Jean Damascène, *a.g.e.*, s. 219, 225-227.

f. Hıristiyanlar

Yuhanna ed-Dımaşkî, hıristiyanların müslümanlar tarafından nasıl algılandıklarını Kur'an'daki bazı ifadelerden yola çıkarak ortaya koymaya çalışır. O, öncelikle hıristiyanların müslümanlar tarafından 'müşrik' olarak tavsif edilmelelerini eleştirmektedir. Bunu, müslümanların kendilerine 'Mesih Tanrı'nın oğludur ve Tanrı'dır dediğimizde, bizim Tanrı'nın yanına bir ortak yerleştirdiğimizi söylüyorlar' ifadesi ile belirtmektedir. Bu ifadelerle Dımaşkî, Kur'an'daki 'hıristiyanlar ise, 'İsâ Mesih Allah'ın oğludur' dediler. Bu onların ağızlarıyla söyledikleri (gerçeği yansıtmayan) sözleridir. Onların bu sözleri daha önce inkar etmiş (keferû) kimselerin söylediklerine benziyor⁹⁵ âyetine işaret ediyor olmalıdır. Yuhanna, hıristiyanların 'daha önce inkar etmiş kimseler'e yani putperest müşriklere benzetilmelerini, ve böylece müşrik olarak vasıflandırıldıklarını söylemektedir.

Dımaşkî'nin, müslümanların kendilerini bu şekilde isimlendirilmelerine verdiği cevap ilginçtir. O, Kur'an'da İsâ Mesih'in hem Allah'ın ruhu hem de kelimesi şeklinde vasıflandırıldığını hatırlatarak;⁹⁶ şâyet bu ruh ve kelime Tanrı'da mevcut ise, onların da Tanrı olacağını; aksine, O'nun dışında olan şeyler iseler, o zaman Tanrı'nın kelâmı ve ruhu yoktur anlamı çıkacağını ve bunun da Tanrı'yı 'âtil' bırakacağını söyler. Bu argümandan hareket eden Yuhanna ed-Dımaşkî, şöyle bir hükme varır: "Gerçekten de, O'nu âtil bırakıp taş, oduna ya da cansız başka herhangi bir şeye benzer bir hal almasına sebep olmaktansa, O'nun bir şeriki olduğunu söylemeniz sizin için daha hayırlıdır. Bu sebepten, bizlere 'müşrik' demekle iftirada bulunuyorsunuz; buna karşın biz de sizi, Tanrı'yı 'âtil bırakanlar' (προσαγορεύμεν) [muattıla]⁹⁷ olarak isimlendiriyoruz."⁹⁸

Yuhanna ed-Dımaşkî'nin bu ifadeleri, aynı zamanda İslâm ilâhiyat tarihinde ortaya çıkacak önemli bir tartışmanın da başlamasına sebep olacaktır. 'Allah'ın kelâmı, O'nun aynı mıdır yoksa gayrı mıdır?' şeklinde formüle edilen bu tartışma; hem Mu'tezile mezhebinin ortaya çıkışına hem de İslâm ilâhiyatının önemli bir kolu olan ve kendi adını taşıyan Kelâm ilminin de ortaya çıkışına sebep olacaktır. Tanrı'nın sıfatlarının, O'nun zatına ait olamayacağını savunanların (daha sonraki yıllarda Mu'tezile olarak isimlendirilecek olanların) 'muattıla' olarak isimlendirilmesine, yine Yuhanna'nın bu açıklamalarında görebiliyoruz.⁹⁹

⁹⁵ et-Tevbe 9/30.

⁹⁶ en-Nisa 4/171.

⁹⁷ **Muattıla:** İlâhî tattan sıfatları kaldıranlar. bk. Ebü'l-Vefa et-Taftâzânî, *Kelâm İlminin Meseleleri* (çev. Şerafettin Gölcük), İstanbul 1980, s.140.

⁹⁸ bk. Jean Damascène, *a.g.e.*, s. 219.

⁹⁹ Mu'tezile fırkasının doğuşu, özellikle IX. yüzyılda ortaya çıkan ve Mu'tezile ile Ehl-i Sünnet arasında hararetle tartışmalara sebep olan Tanrı'nın kelâmı meselesi ile kelâm ilminin doğuşu ve tarihi gelişimleri ile ilgili geniş açıklama için bk. Fazlür Rahman, *İslâm* (çev. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın), Ankara 1992, s.119-139; Ebü'l-Vefa et-Taftâzânî, *a.g.e.*, s.130-144.

g. Kabe'deki Taş ve Hz. İbrahim:

Hıristiyanların, teslis inancına sahip olmaları sebebiyle müslümanlar tarafından 'müşrik' olarak nitelendirilmeleri Yuhanna tarafından ortaya konduktan sonra; kendilerini 'putperest' diye de suçladıklarını belirtir:

“Onlar bizi, nefret ettikleri haçın önünde eğildiğimiz için putperestlikle de suçlamaktalar.”¹⁰⁰

Ancak, Yuhanna buna cevap verirken farklı bir polemik metodu uygulayarak, gerçekte müslümanların 'putperest' olduklarını iddia eder ve bunu ispatlamak için, Hz. İbrahim ile ilgili İslâm kaynaklarında yer almayan bazı iftira niteliğindeki ithamlarda bulunur. Ona göre, müslümanlar Kabe'deki 'Hacerü'l-esved'e tapmaktadırlar: ¹⁰¹

“O zaman biz de onlara şöyle diyoruz: Neden ellerinizi Kabe'nizdeki taşa sürüyor ve onu kucaklayacak kadar seviyorsunuz? Onlardan bazıları, İbrahim'le Hacer'in bu taşın üstünde birleştiğini; diğer bazıları ise, (İbrahim'in) İshak'ı kurban ederken dişi deveyi ona bağladığını söylemekte... Saçmalayarak söylediğiniz gibi, var sayalım ki İbrahim'e ait! Pek âlâ siz, sadece İbrahim bunun üzerinde bir kadınla birleşti diye veya bir dişi deveyi bağladı diye ona sarılmaktan utanmıyor musunuz?”¹⁰²

müslümanların Hacerü'l-esved'e gösterdikleri tazim ile ilgili iddialarını belirttikten sonra, hıristiyanların haça tapınmalarının ona nisbetle ne kadar çok ehemmiyetli olduğunu şöyle belirtir:

“Oysa siz, kötü ruhların gücünü yok eden ve şeytanın iğvalarını boşa çıkaran Mesih'in haçı önünde eğildiğimiz için bizleri ayıplıyorsunuz!”¹⁰³

¹⁰⁰ bk. Jean Damascène, *a.g.e.*, s. 218.

¹⁰¹ Salim Ögüt, Hz. İbrahim'den kalan ve tavâfin başlangıcının nişanesi olarak onun tarafından yerleştirildiğine inanılan hacerü'l-esvede, İslâm öncesi putperest Araplar'ın taşlara ve taştan putlara gösterdikleri saygıyı ona da gösterdiklerini aktarır. Ögüt, bu durumdan hareketle, 'Bir kısım Batılı araştırmacıyı, Hacerü'l-esved'in Araplar'ın eski bir putundan arta kalan bir parça olabileceği tarzında yanlış bir kanaate sevk etmiştir' demektedir. müslümanların hacerü'l-esvede gösterdikleri tazimin gerekçesi ve İslâm kaynaklarında Hacerü'l-esved'e ilişkin bilgilerin genel bir değerlendirmesi için bk. Salim Ögüt, "Hacerülesved", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, XIV, 433-435.

¹⁰² Jean Damascène, *a.g.e.*, s. 219.

¹⁰³ bk. Jean Damascène, *a.g.e.*, s. 219. Mekke'de Ka'be'nin olduğu Harem-i Şerif'te bir değil iki taş bulunmaktadır. Bunlardan, Hz. İbrahim ile doğrudan bağlantısı olan taş, Makam-ı İbrahim denilen taştır. Söz konusu taş, Kabe'nin inşası esnasında Hz. İbrahim'in üzerine çıktığı taştır. Diğer taş ise, Hacerü'l-esved'dir. Kabe'yi tavaf edenler, her iki taşa da saygı gösterirler. Ancak, Hz. İbrahim ile ilgili olarak kurban olayının nerede ve nasıl gerçekleştirildiğine dair Kur'an'da açık bir bilgi verilmemektedir. Kur'an'daki kurban olayı ile ilgili âyetler için bk. es-Saffat 37/100-108.

Yuhanna, müslümanların Hacerü'l-esved'e taptıklarını söyledikten sonra, bu taşın ismine ve tarihi kökenine ilişkin de bazı görüşler ileri sürer. Ona göre bu taş, gerçekte bir Yunan tanrıçası olan Afrodit'in başına ait bir kalıntıdır:¹⁰⁴

"Zaten, onların önünde eğildikleri ve Kabar diye isimlendirdikleri bu taşın, Afrodit'in başı olduğu söylenmektedir. Halen günümüzde dahi taşı dikkatli bir şekilde izleyenler, orada bir baş izinin olduğunu fark edebilmekteler."¹⁰⁵

Yuhanna ed-Dımaşkî'nin Hacerü'l-esved ve Hz. İbrahim'e ilişkin verdiği bilgilerden hiçbiri, İslâm kaynakları tarafından aktarılan bilgiler değildir. Nitekim konuyla ilgili araştırma yapan araştırmacılar da bu verilen bilgilerin büyük bir kısmının Yuhanna ed-Dımaşkî'ye ait ve kendisi tarafından üretilmiş bilgiler olduğunu ileri sürmektedirler.¹⁰⁶

g. Kadın Süresi ve Çok Eşlilik

Yuhanna ed-Dımaşkî, İslâm'a ilişkin yazmış olduğu metnin sonlarına doğru Kur'an'daki bazı sûrelerin adlarına atıflar yaparak açıklamalarda bulunmaktadır. O'nun vermiş olduğu sûre adlarından, Kur'an ile ilgili bilgisinin bulunduğu, ancak bu bilginin eksik olduğu daha da iyi anlaşılmaktadır. Meselâ, 'Kadınlar' anlamına gelen 'Nisa' sûresine 'Kadın' ismini vermektedir.¹⁰⁷ Yuhanna'ya göre, 'Kadın' sûresi adı verilen bu sûrede, İslâm'ın kadınlarla ilgili önemli düzenlemeleri yer almaktadır. Oysa, onun dile getirdiği konulardan bazıları bu sûrede yer almamaktadır.

Yuhanna ed-Dımaşkî, bu sûrede müslümanların "dört kadın ve, bu dört kadının dışında elinin altında bulundurma kudreti ne kadar imkân veriyorsa, bin adet cariye almaları açıkça emredilmiştir"¹⁰⁸ demektedir. Yuhanna'nın vermiş olduğu bu bilgiler, Kur'an'daki bilgilerle kısmen uyumaktadır. Çünkü, söz konusu âyette her ne kadar 'birden fazla kadınla evlilik' ifadesinde emir kipi kullanılmış olsa da, bu bir 'gereklilik'(vücub) anlamında değil, 'ruhsat ve cevaz' anlamında kullanılmıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Adel-Théodore, kutsal taşlar kültü ile Afrodit kültü arasındaki ilişkinin daha önce Épiphane tarafından işaret edildiğine dikkat çeker ve Dımaşkî'nin bu konuda o kaynaktan ve İslâm öncesi Araplar'dan bahseden Bizans kaynaklarından aktarma yaptığını söyler. bk. Adel Theodore Khoury, *a.g.e.*, s. 55. (dipnot 8).

¹⁰⁵ bk. Jean Damascène, *a.g.e.*, s. 221.

¹⁰⁶ Geniş açıklamalar için bk. Jean Damascène, *a.g.e.*, s.116-121.

¹⁰⁷ Jean Damascène, *a.g.e.*, s.221.

¹⁰⁸ Jean Damascène, *a.g.e.*, s.221.

¹⁰⁹ Söz konusu âyet şu şekildedir: "... size helal olan (başka) kadınlardan ikiye, üçer, dörder olmak üzere nikahlayın. Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız o taktirde bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin" (en-Nisa 4/3). Fıkıh usulü kitaplarında 'emir' bahsinin işlendiği kısımda, bazı emirlerin 'vücub' değil de 'cevaz' olarak anla-

Yuhanna'nın burada dile getirdiği "İslâm'daki çok eşli evliliğin ve sayısız cariye edinebilmenin bir emir olduğu" fikri, Ortaçağ'da başlayan ve günümüze kadar devam eden hıristiyan dünyasında İslâm'a ve müslümanlara ilişkin 'kadınlara düşkünlük' imajının oluşmasına sebep olacak ve çeşitli vesilelerle dile getirilecektir.¹¹⁰ Öyle ki, ona göre, kadınları boşamak bile bütünüyle erkeğin arzusu çerçevesinde gerçekleşmektedir: "kişi, dilerse birini boşar ve başkasını alabilir."¹¹¹ Oysa, hem Eski Ahid'deki peygamberlerin uygulamaları hem de İnciller'deki Hz. İsa'nın sözleri, çok evliliği yasaklamamaktadır.¹¹²

Kur'an'daki boşanma (talak) hükümlerine değinen Yuhanna, bu vesileyle Hz. Muhammed'in Zeyd'in boşamış olduğu eşiyle evlenmesinden de bahseder ki, bu konu daha önce Hz. Muhammed ile ilgili kısımda ele alınmıştı. Ancak, Yuhanna'nın boşama hükümleri ile ilgili Kur'an'daki bu ifadelerden hareketle, müslümanların kadına tamamiyle bir meta gözüyle baktıklarını ve kadının boşanırken de tekrar evlendirilirken de kendi rızasına başvurulmadığını vurgular. Ona göre, müslümanlar arasındaki evlilik o kadar basit ve ahlâksız bir uygulamadır ki, kardeşler birbirlerinin boşadıkları kadınlarla evlenirler.¹¹³ Bu imajın ne kadar kaba bir tarzda Kur'an'da ifade edildiğine dikkat çekmek için Yuhanna, 'Kadın sûresi'nden naklettiğini söylediği şu ifadeleri naklederek açıklamada bulunur:

"Söz konusu yazıda, bu mealde tavsiyelere de yer vermektedir: 'Allah'ın sana verdiği toprağı sür, ve bunu itina ile yap; işte bunu yap, ve bu şekilde icra et' - Onun [Hz. Muhammed'in] kullandığı müstehcen ifadeleri kullanmamak için böyle ifade ediyoruz."¹¹⁴

Yuhanna ed-Dımaşkî'nin, İslâm'da kadına verilen değer ve onun haklarına ilişkin çizmiş olduğu bu menfi portre, tarih boyunca hıristiyan kaynaklarında bu şekilde yer almaya devam etmiştir.

h. Dişi Deve Sûresi ve Ahiret İnancı

Yuhanna ed-Dımaşkî'nin İslâm'a ilişkin alaycı ve aşağılayıcı anlatımını en üst seviyeye çıkardığı kısmı oluşturan ve 'Dişi Deve Sûresi'nden bahseden parag-

şılması gerektiğine dair bu âyet örnek olarak zikredilir. Âyetteki emir kipinin fikhî tartışması için bk. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, İstanbul 1985, II, 34.

¹¹⁰ Bu konuda özellikle İslâm dünyasına ilişkin oryantalist çalışmalar ve sanat eserleri hatırlatılabilir.

¹¹¹ Jean Damascène, *a.g.e.*, s.221.

¹¹² Meselâ Eski Ahid peygamberlerinden ve krallarından İbrahim (Sara ve Hacer ile), Yakub (Lea ve Rahel ile, Tekvin, 29/20-29), Davud (II.Samuel, 3/2-5) ve Süleyman'ın (I. Krallar, 11/3) evlilikleri buna örnek verilebilir. Ayrıca, Matta'ya göre İncil'deki Hz. İsa'nın 'on karlı koca ya da güvey' meseli örnek olarak zikredilebilir (Matta, 25/1-12).

¹¹³ Jean Damascène, *a.g.e.*, s.223.

¹¹⁴ Jean Damascène, *a.g.e.*, s.223.

raflar, muhtemelen Hz. Salih'in mucizevi dişi devesine (naka)¹¹⁵ atfen bu başlığı taşımaktadır.¹¹⁶

Bu kısımda Yuhanna, Kur'an'da Allah tarafından bir kavme gönderilen bir dişi deveden bahsedildiğine, münavebeli olarak suyu kullandıklarından ve nihâyet söz konusu devenin kavim tarafından öldürüldüğünden bahsedildiğini aktarır. Ancak, Yuhanna'nın "Dişi Deve Sûresi" dediği kıssaya kendince eklemeler bundan sonra başlar ve anlattıklarının hiçbirinin Kur'an'da bir karşılığı yoktur. Buna göre Yuhanna, müslümanlarla kendisi arasında cereyan eden hayalî bir diyalogla, dişi devenin ölmeden önce bir yavru devesinin olduğundan bahseder. Buradan hareketle, ortada bir erkek deve yokken ölen dişi devenin nasıl hamile kaldığı sorusunu sorar. Yuhanna'ya göre, söz konusu hayalî yavru deve, Tanrı'ya yalvarır ve Tanrı, yavru deveyi kendi katına alır. Dımaşkî, müslümanları muhatap alarak, Hz. Muhammed'in bu yavru devenin akıbeti konusunda neden bir bilgi aktarmadığını alaycı bir dille sorar. Ona göre, bu yavru deve, Tanrı'nın katında şâyet kötü kimselerle karşılaşmadıysa ve cennete girdiyse, müslümanlardan önce cennete girmiş olacağını ve cennetteki üç nehirden biri olan süttten nehrin kaynağı o olmuş olabileceğini söyler. Yuhanna, İslâm'ın cennet tasviri ile ilgili alaycı tavrını daha da ileri götürerek, cennetteki suların tamamını bu dişi devenin içebileceğini ve müslümanların cennete girdiklerinde şarabı susuz içmeleri gerekeceğini ve sarhoş olacaklarını, bundan dolayı da cennetin tadını çıkaramayacaklarını söyler.¹¹⁷

Yuhanna'nın anlattığı bu hayalî kıssanın tamamının Hz. Muhammed'in peygamberliğini reddetmek üzere kurgulandığı, paragrafın sonlarında anlaşılmaktadır. Ona göre, Hz. Muhammed şâyet peygamber olsaydı, bu yavru dişi devenin akıbeti ve cennette yaptıklarına dair bilgi verirdi. Cennetteki su, şarap ve süttten nehirlerle ilgili Hz. Muhammed'in verdiği bilgilerin gerçekte rüya halinde verilen bilgiler olduğunu hafife alarak aktaran Yuhanna, bu dişi deve nasıl hayvanların öldükten sonra gittikleri yere gittiyse, müslümanların da öldükten sonra aynı akıbeti paylaşacaklarını hattâ, Kitâb-ı Mukaddes'e ait tasvirleri kullanarak, onların sönmeyen ateş, uyumayan kurtçuk ve cehennemın kötü şeytanlarının

¹¹⁵ Kur'an'daki Hz. Salih'in Semud kavmine gösterdiği mucize dişi deve kıssası için bk. el-A'raf 7/73-79; Hûd 11/61-68; eş-Şuarâ 26/141-159; el-Kamer 54/23-31.

¹¹⁶ Kur'an'da bu başlığı taşıyan bir sûre ismi yoktur. Ancak, sûrelerin bir tek isimleri olmadığı dikkate alınacak olursa, bu ismin meşhur bir isim olmadığı da söylenebilir. Bununla beraber, Hz. Salih'in mucize devesi ile ilgili anlatımlar bir tek sûrede değil, birkaç sûrede zikredilmektedir. Ancak, şurası hemen belirtilmelidir ki, bu sûrelerin hiçbirinde, bütünüyle Yuhanna'nın anlattığı tarzda bir kıssadan söz edilmemektedir. Sûre isimleri ve bunların nasıl tayin edildiği ile ilgili olarak bk. Bedreddin ez-Zerkeşi, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1972, I, 269-272; Abdurrahman Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*, İstanbul 1982, s.73-79.

¹¹⁷ Jean Damascène, *a.g.e.*, s.223-225.

olduğu yere gideceklerini ifade ederek hem İslâm'a hem de müslümanlara karşı nefretini bu şekilde ortaya koymaktadır.¹¹⁸

Yuhanna ed-Dımaşkî'nin, *Peri Aireseos* ya da Latince adıyla *De Haeresibus* adlı eserinde İslâm'a ilişkin yazdığı kısım içerisinde İslâm'a karşı en alaycı ve müslümanlara karşı en açık ifadelerle nefretini ifade ettiği bu satırlar, müslüman bir ülkenin tebeası olarak yaşayan bir hıristiyan din bilgininin, duygularını ne kadar pervasızca dile getirebildiği ve bunun karşılığında hiçbir cezaya çarptırılmadığı burada ayrıca belirtilmelidir.

1. Sofra (el-Mâide) Sûresi ve İnek (el-Bakara) Sûresi

Kur'an'daki beşinci sûreye tekabül eden ve sofranın anlamına gelen el-Mâide sûresinden bahseden Yuhanna, Hz. Muhammed'e atfen, söz konusu sûrede Hz. İsa'nın Tanrı'dan bir sofranın istediğini ve bunun üzerine kendisine ve beraberindekilere bozulmayan bir sofranın verildiğinden bahsedildiğini aktarır. Yuhanna, bu bilgileri verdikten sonra, bunlar hakkında hiçbir yorumda bulunmaz.¹¹⁹ Yuhanna'nın bu konuda herhangi bir yorumda bulunmadan sadece âyete atıfta bulunması, muhtemelen hıristiyanlıktaki 'Son Akşam Yemeği'ni (Cena) andıran bir pasaj olmasından dolayı olabilir. Ancak, Kur'an'da Hz. İsa'nın çarpmışa gerilediği açıkça ifade edilmektedir ve 'İlk Günah' inancı kabul edilmemektedir; bu sebeple, Yuhanna'nın böyle bir cümleyi, herhangi bir izahta bulunmadan, neden zikretmiş olabileceğini anlamak güçtür.

Daha sonra, Hz. Muhammed'in İnek (el-Bakara) sûresi gibi gülünç isimlere sahip daha başka sûrelerden de bahsettiğini söyleyen Yuhanna, bunların sayısının çok olmasından dolayı haklarında açıklamada bulunamayacağını belirtir.¹²⁰

i. İslâm'daki Bazı Emirler ve Yasaklar:

Eserinin son satırlarında İslâm'daki bazı emir ve yasaklara da değinen Yuhanna ed-Dımaşkî, burada özellikle Yahudilik ve Hıristiyanlık'takilerden farklı olanları zikreder. Yuhanna ed-Dımaşkî, bu konularda da yanlış ve eksik bilgiler nakleder. Ona göre, Hz. Muhammed erkeklerle birlikte kadınların da sünnet olmasını emretmiştir. Oysa 'sünnet olma', müslümanlara farz kılınmamıştır; sadece, Türkçe'de kullanılan adımdan da anlaşılacağı üzere, müslümanların yerine getirilmesinde titizlik gösterdikleri bir sünnettir.

Yuhanna, Hz. Muhammed'in Yahudilik'te On Emir'den biri olan Şabat'ın ya da Cumartesi Yasağı'nın uygulanmamasını emrettiğini belirtir. Oysa, müslümanların Şabat emrine uymalarının gerekmediği hususu açıkça Kur'an'da

¹¹⁸ Matta, 8/12; Markos, 9/48; Jean Damascène, *a.g.e.*, s.225.

¹¹⁹ Jean Damascène, *a.g.e.*, s.225-227.

¹²⁰ Jean Damascène, *a.g.e.*, s.227.

belirtilmektedir.¹²¹ Hz. Muhammed'in müslümanlara vaftiz olmamalarını emrettiğini de belirten Yuhanna, İslâm'da 'İlk Günah' inancının olmadığını ve böyle bir inancın kabul edilmediğinden söz etmez.¹²²

Yuhanna, Hz. Muhammed'in müslümanlara Tevrat'ın yasakladığı bazı yiyecekleri yemelerini emrettiğini, serbest bıraktığı bazı yiyecekleri ise yasakladığını belirtmektedir.¹²³ müslümanların neler yiyip neler yiyemeyecekleri Kur'an'daki çeşitli âyetlerde belirtilmiştir. Bunlardan bazıları Yahudi şeriatında olanlara benzemektedir (domuz eti yememek, kan içmemek, v.s. gibi), bazıları ise farklıdır (deve eti yemek gibi). Yuhanna'nın da belirttiği gibi,¹²⁴ Kur'an'da şarap içmek açıkça yasaklanmıştır.¹²⁵

Sonuç

İslâm'ın zuhurundan yaklaşık bir asır sonra Yuhanna ed-Dımaşkî'nin kâleme aldığı çalışma, aynı zamanda hıristiyanların reddiye türünde İslâm'a dair yazdıkları ilk ciddi eserdir. Yuhanna, her ne kadar İslâm'a dair bazı konularda yanlış ve abartılı bilgiler veriyor olsa da, genel olarak değerlendirildiğinde, İslâm'a dair önemli bilgilere sahip olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Bununla beraber, onun daha ilk asırda çizmiş olduğu resim, önceki bölümlerde de anlatıldığı üzere, Ortaçağ dahil İslâm'a dair hıristiyanlar tarafından kâleme alınacak eserlerin prototipini ve ilham kaynağını teşkil edecektir.¹²⁶

Paul Khoury'ye göre, Dımaşkî'nin bu eseri daha ilk yüzyıllardan itibaren Hıristiyanlık-İslâm diyalogunun nefret üzerine bina edilmesinin önemli sebeplerden birini teşkil etmektedir.¹²⁷ Bununla beraber, Batı dünyası ile siyasî, ekonomik ve kültürel yoğun ilişkilerin yaşandığı günümüzde, söz konusu kültürün temelinde yer alan ve özellikle hıristiyan batılıların zihin dünyasında İslâm'a ilişkin resmin çözümlenmesinde önemli bir unsur teşkil eden Yuhanna ed-Dımaşkî'nin İslâm'a dair kâleme aldığı eser gibi diğer eserlerin de bilinmesi, kültürler arası diyalogun daha sağlıklı zeminlerde gelişmesini sağlamada yardımcı olacaktır.

¹²¹ "Cumartesi gününe saygı, ancak onda görüş ayrılığına düşenlere farz kılındı. Şüphesiz Rabbin, ayrılığa düşmekte oldukları şeyler konusunda kıyamet günü aralarında hüküm verecektir." (en-Nahl 16/124).

¹²² Bununla ilgili olarak Kur'an'daki şu âyetlere bakılabilir: el-Bakara 2/37; Tâ Hâ 20/122. Ayrıca, hıristiyanlıktan farklı olarak, İslâm dinine girecek bir kimsenin kelime-i şehâdet getirmesi yeterli görülmektedir.

¹²³ Jean Damascène, *a.g.e.*, s.227.

¹²⁴ Jean Damascène, *a.g.e.*, s.227.

¹²⁵ Kur'an'da yiyeceklerle ilgili nelerin helal ve haram kıldıklarına dair bk. el-Bakara 2/173; el-Maide 5/90-91; en-Nahl 16/115.

¹²⁶ Adel Théodore Khoury, *a.g.e.*, s.60.

¹²⁷ Paul Khoury, *a.g.e.*, s.63.

Ek 1: Yuhanna ed-Dımaşkî**Peri Aireseos ya da De Haeresibus'un 100. Bölümü¹²⁸****(Çev. Dr. İsmail Taşpınar)****Giriş**

1. Bir de günümüzde hala ciddi olarak varlığını sürdürmekte olan, kavimleri yoldan çıkararak ve deccalın (ἀντιχρίστου) geleceğini haber veren İsmaililer vardır. Onların kökeni, İbrahim ve Hacer'in oğlu olan İsmail'e dayanmaktadır. Bundan dolayı, onlara Hacerîler (Ἀγαρηνοὶ) ve İsmailîler (Ἰσμαηλίται) de denmektedir. Bunlar ayrıca Sarasinler (Σαρακηνοὺς) olarak da isimlendirilmektedir. Bu, 'Sare tarafından [mirastan] mahrum bırakılmışlar' anlamına gelmektedir. Gerçekten de Hacer, meleğe "Sare beni mahrum bırakarak kovdu" şeklinde cevap vermiştir.

Onlar, putperest idiler ve Sabah yıldızı ile, kendi dillerinde tam olarak Kabar diye isimlendirdikleri ve 'büyük' anlamına gelen Afrodit'e tapmakta idiler.

İslâm'ın Zuhuru

Böylece, Heraklius'un dönemine kadar açıkça putperestlikle amel ettiler. Bu dönemden günümüze kadar, kendi aralarından Mamed (Μάμεδ) adında bir yalancı peygamber (ψευδοπροφήτη) ortaya çıktı. Eski ve Yeni Ahid ile ilgili bilgileri tesadüfen öğrendikten ve, aynı zamanda, muhtemelen bir ariusçu rahib (μοναχὸ ἀίρεσις) ile sık sık görüştüğünden sonra, kendi sapkınlığının temelini attı. Dindar görünerek halkın teveccühünü kazandıktan sonra, gökyüzünden gelen bir metnin (γραφην) Tanrı tarafından kendisine vahyedildiğini söylemeye başladı. Kitabında bazı gülünç doktrinler kâleme alarak, onlara Tanrı'ya ibadetin bu şekilde olacağını nakletti.

Kur'an İlâhiyatı

2. Bir tek Tanrı'nın olduğunu, O'nun her şeyin yaratıcısı olduğunu, doğurulmadığını (μήτε γεννηθέντα) ve doğurmadığını (μήτε γεγεννηκότα) söylüyor. Onun söylediklerine göre Mesih, Tanrı'nın kelâmıdır ve ruhudur; ancak o, mahluktur ve onun kuludur; Mûsâ ve Harun'un kız kardeşi olan Meryem'den cinsel ilişki (döllenme) olmadan doğmuştur. O, Tanrı'nın kelâmı ve ruhunun Meryem'e gerçekten dahil olduğunu ve Tanrı'nın bir kulu ve peygamberi olan İsbâ'yı meydana getirdiklerini (ἐγέννησε) söylemektedir. Ona göre, yahudiler kanuna (şeriata) aykırı olarak onu haça gemek istemişler; ancak, yakaladıktan sonra sadece onun gölgesini haça gerebilmişlerdir. O, bizzat Mesih'in kendisinin ne haça gerilmeyi ne de ölümü tattığını belirtmektedir. Gerçek-

¹²⁸ Tercümede esas alınan metin, Raymond Le Coz'un Yunanca aslından Fransızca'ya yaptığı tercümedir. bk. Jean Damascène, *Écrits sur l'Islam* (yay. haz. Raymond Le Coz), Paris 1992, s.211-227.

ten, Tanrı onu gökyüzünde kendi yanına almıştır, zira onu seviyordu. O, aynı şekilde, Mesih gökyüzüne çıkar çıkmaz, Tanrı'nın onu sorguya çektiğini de söylemektedir: “Ey İsa! Sen mi: Tanrı'nın oğluyum ve Tanrı'yım, dedin?”. Ona göre, İsa şöyle cevap verdi: “Rabbim, bana karşı merhametli ol! Benim böyle bir şey söylemediğimi ve sana kul olmaktan şikâyet etmediğimi biliyorsun. Ancak, kötü insanlar, benim böyle bir açıklamada bulunduğumu yazdılar; onlar, benim adıma yalan söylediler ve hata yapmaktalar.” Onun dediğine göre, Tanrı ona şöyle cevap verdi: “Ben, senin böyle bir açıklamada bulunmadığını biliyorum.”

Vahyin Eleştirisi

3. Bu kitapta daha başka gerçekten birçok gülünç ifade de yer almaktadır; bir de bunun kendisine Tanrı tarafından inzal edildiğini iddia ediyor. Biz diyoruz ki: Tanrı'nın ona kitap verdiğine kim şahit olmuş; veya peygamberlerden hangisi, böyle bir peygamberin gelmesi gerektiğini haber vermiş? Şu sözümüzle onları zor durumda bırakırız: Tanrı bulutun, ateşin, karanlıkların ve fırtınanın ortasında tecelli ettiğinde, Mûsâ Tevrat'ı Sina'da bütün halkın gözü önünde almıştı. Mûsâ'dan sonra gelen peygamberlerden her biri, Mesih'in geleceğini, Mesih'in Tanrı olduğunu ve Tanrı'nın oğlunun bedenlenerek geleceğini, haça gerileceğini, öleceğini ve tekrar dirileceğini ve yaşayanları ve ölüleri onun hesaba çekeceğini tebliğ etmişlerdir. Biz onlara: “Neden sizin peygamberiniz de, kendisine başkaları şahitlik edecek şekilde gelmedi; aynı şekilde, neden halkın gözü önünde duman tüten bir dağın üzerinde Mûsâ'ya Tevrat'ı veren Tanrı, sizin bahsettiğiniz kitabı ona aynı şekilde, sizin huzurunuzda, sizi ikna edecek şekilde vermedi?” Onlar, “Tanrı dilediğini yapar” şeklinde cevap veriyorlar. Bunu biz de iyi biliyoruz; ancak biz, kitabın peygamberinize nasıl vahyedildiğini size soruyoruz, diyoruz. Onlar, kitabın ona uyurken inzal olduğu şeklinde cevap veriyorlar. Onlarla alay etmek için onlara şu soruyu soruyoruz: Madem ki, kitabı uyurken, kendisi farkında olmadan almış; o zaman halk arasında söylenen söz ona çok uygun gelmekte.¹²⁹ Onlara tekrar şu soruyu yöneltiyoruz: Madem ki kitabınızda bizzat o, şahit olmadan hiçbir şey yapmamanızı veya hiçbir şey almamanızı sizden istemekte; öyleyse neden siz de ona: önce sen, Tanrı'nın peygamberi ve resulü olduğunu şahitlerle ispat et; ve hangi Kitap, senin lehinde şahitlik yapmakta, diye sormadınız? Utanmış bir vaziyette, cevap veremez duruma düşerler. Haklı olarak onlara şunu söylüyoruz: Madem ki, şahit olmadan tek bir kadınla evlenmenize, alış-veriş yapmanıza ve mal sahibi olmanıza müsaade edilmedi ve yine, tek bir şahit olmadan ne merkeplere ne de davara sahip olunabileceğini kabul ediyorsunuz; yani, kadınları, malları, merkepleri ve diğer şeyleri ancak şahitler huzurunda alıyorsunuz.

¹²⁹ Burada, atasözü tam olarak ifade edilmemiş. A. Th. Khoury, bu konuda Zigabène'in *Panoplie* adlı eserindeki atasözüne işaret ediyor: “Yatağımın dışında uyuyan kimse, sık sık ilgisiz ve garip rüyalar görür.”

nuz; sadece îmanı ve kitabı hiçbir şahit aramadan kabul ediyorsunuz! Zira, size bu kitabı nakleden kişi, hiçbir güvenceye sahip değil, ve önceden onun lehine şahitlik eden hiç kimseyi de tanımıyoruz. Dahası, onu uyurken almış!

Şirk Suçlaması

4. Onlar bizi ‘müşrikler’ diye isimlendiriyorlar. Çünkü, Mesih Tanrı’nın oğludur ve Tanrı’dır dediğimizde, bizim Tanrı’nın yanına bir ortak yerleştirdiğimizi söylüyorlar. Biz onlara bu, peygamberlerin ve Tanrı’nın bize bildirdiği bir şeydir, diyoruz. Siz de peygamberleri kabul ettiğinizi söylüyorsunuz. Şâyet biz, yanlışlıkla Mesih Tanrı’nın oğludur diyorsak, bunu bize öğreten ve nakleden onlardır. Onlardan bazıları, onları mecazî olarak yorumlamak suretiyle peygamberlere bizim atfettiğimizi iddia etmekte, diğer bir kısmı ise, İbraniler’in bizlere besledikleri kin sebebiyle ve bizleri dalâlete düşürmek için bu metinleri peygamberlere atfettiklerini söylemekte.

Onlara tekrar şu soruyu soruyoruz: Mesih’in, Tanrı’nın kelâmı ve ruhu olduğunu söyleyen sizler, neden bizleri ‘müşrik’ diye suçluyorsunuz? Zira, kelâm ile ruh, içinde tabii olarak buldukları şeyden ayrılamazlar. Madem ki o, Tanrı’da Tanrı’nın kelâmı olarak mevcut ise, o zaman o da açıkça Tanrı’dır. Ancak, şâyet Tanrı’nın dışında ise, o zaman size göre Tanrı’nın kelâmı ve ruhu yoktur. Böylece Tanrı’ya bir kimseyi şirk koştuktan sakındırırken, onu âtil bırakıyorsunuz. Gerçekten de, O’nu âtil bırakıp taşa, oduna ya da cansız başka herhangi bir şeye benzer bir hal almasına sebep olmaksızın, O’nun bir şeriki olduğunu söylemeniz sizin için daha hayırlıdır. Bundan dolayı, bizlere ‘müşrik’ demekle iftirada bulunuyorsunuz; buna karşılık biz de sizi, Tanrı’yı ‘âtil bırakanlar’ (προσαγορεύομεν) olarak isimlendiriyoruz.

Putperestlik Suçlaması

5. Onlar bizi nefret ettikleri haçın önünde eğildiğimiz için putperestlikle de suçlamaktalar. O zaman biz de onlara şöyle diyoruz: Neden ellerinizi Kabe’nizdeki taşa sürüyor ve onu kucaklayacak kadar seviyorsunuz? Onlardan bazıları, İbrahim’le Hacer’in bu taşın üstünde birleştiğini; diğer bazıları ise, (İbrahim’in) İshak’ı kurban ederken dişi deveyi ona bağladığını söylemekte. Biz onlara şöyle cevap veriyoruz: Kitaba göre orada üstünde çalılırlar ve ağaçların olduğu bir dağ varmış; İbrahim, ateşte yakılacak kurban için onlardan keser ve İshak’a bunları yükler, eşekleri de hizmetçilerle birlikte geride bırakır. Öyleyse, bütün bu saçmalıklara ne gerek var? Gerçekten de, bu yerde ormandan kalma bir ağaçlık yok ve buralardan eşekler de geçmiyor. Sonra yüzleri kızarıyor; o zaman da İbrahim’in taşı olduğunu iddia ediyorlar. Buna karşılık biz şöyle diyoruz: Saçmalayarak söylediğiniz gibi, var sayalım ki İbrahim’e ait! Pekalâ siz, sadece İbrahim bunun üzerinde bir kadınla birleşti diye veya bir dişi deveyi bağladı diye ona sarılmaktan utanmıyor musunuz? Oysa siz, kötü ruhların gücünü yok eden

ve şeytanın iğvalarını boşa çıkararak Mesih'in haçı önünde eğildiğimiz için bizleri ayıplıyorsunuz! Zaten, onların önünde eğildikleri ve Kabar diye isimlendirdikleri bu taşın, Afrodit'in başı olduğu söylenmektedir. Halen günümüzde dahi, taşı dikkatli bir şekilde izleyenler, orada bir baş izinin olduğunu fark edebilmekteler.

Kadın Sûresi

6. Daha önce de belirtildiği gibi, bu söz konusu Muhammed, birçok saçma metin telif etmiş ve her birine de birer başlık vermiştir. Bunlardan biri de Kadın Sûresi'dir (ή γράφη); burada açıkça herkesin dört kadın ve, bu dört kadının dışında elinin altında bulundurma kudreti ne kadar imkân veriyorsa, bin adet cariye almaları açıkça emredilmiştir; kişi, dilerse birini boşar ve başkasını alabilir. O, bu kanunu şu gerekçe ile tesis etmiştir: Muhammed'in, Zeyd adında bir arkadaşı vardı. Bu adamın, Muhammed'in kendisine vurulduğu güzel bir eşi vardı. Birlikte oturuyorlar iken, Muhammed şöyle dedi: Arkadaşım, Allah benden senin eşini almamı istedi. Zeyd, ona şöyle cevap verdi: Sen bir peygambersin, Allah sana ne emrediyorsa onu yap. Veya, rivâyeti baştan aktaracak olursak, o şöyle söylemiştir: Allah bana, eşini boşamanı emretti. O da eşini boşar. Birkaç gün sonra o, şöyle der: Allah bana, onu kendime almamı emretti. Onu kendine eş olarak aldıktan ve onunla zina ettikten sonra, şu kanunu yayımlar: Kim, eşini boşamak istiyorsa onu boşasın. Ancak, onu boşadıktan sonra tekrar onunla evlenecekse, öncelikle kadınla bir başkası evlenmeli. Gerçekten de, bir başkası onunla evlenmediği müddetçe onunla evlenemez. Şâyet kadını boşayan kardeşi ise, dilerse onunla kardeşi evlenebilir. Söz konusu yazıda bu mealde tavsiyelere de yer vermektedir: "Allah'ın sana verdiği toprağı sür, ve bunu itina ile yap; işte bunu yap, ve bu şekilde icra et" - Onun kullandığı müstehcen ifadeleri kullanmamak için böyle ifade ediyoruz.

Tanrı'nın Dişi Devesi Sûresi

7. Aynı şekilde, bir de Tanrı'nın Dişi Devesi Sûresi var. Bu konuda, bir dişi devenin Tanrı tarafından gönderildiği, nehrin tamamını içtiği ve yeterli boşluk olmadığı için iki dağ arasından geçemediğinden bahsetmektedir. Dediğine göre, orada bir kavim yaşamakta idi: Bir gün o kavim sudan içmekte idi, daha sonra, dişi deve sudan içiyordu. O suyu içtiğinde onlara su yerine süt vermek suretiyle onları beslemekte idi. Ancak, onun dediğine göre, bu insanlar çok kötü kimse-lerdi ve kalkıp dişi deveyi öldürürler. Oysa, onun küçük bir dişi yavrusu olmuştu ve dediğine göre, annesinin ölümünden sonra Tanrı'ya yakarır ve bunun üzerine Tanrı onu kendi yanına alır. Biz onlara şunu soruyoruz: 'Bu dişi deve nereden geliyordu?' Onlar, 'Tanrı'dan', diyorlar. Daha sonra şöyle diyoruz: 'Başka bir deve, onunla birleşti mi?' Onlar, 'hayır' diyorlar. Bunun üzerine biz de, 'Öyleyse, onun nasıl yavrusu oldu?' diyoruz. 'Gerçekten de, gördüğümüz gibi, dişi devenizin ne bir babası, ne annesi, ne de atası var ve yavrusu olunca da belâya dıçar oldu.

Ancak, erkek deve ortada olmayınca, yavru dişi deve yukarı alındı. Öyleyse, kendisine Tanrı'nın konuştuğunu söylediğiniz peygamberiniz, bu dişi deve konusyla ilgili onun nerede yayıldığı ve sütünü içmek için kimlerin onu sağdığını öğrenmedi? Belki o da birgün kötü kimselerle karşılaştı veya sizden önce cennete girdi ve kendisi hakkında saçma sözler sarfettiğiniz süttten nehrin kaynağı odur? Siz, cennetinizde üç nehrin aktığını söylüyorsunuz: biri su, biri şarap ve biri de süt. Sizden önce giden dişi deve cennetin dışında ise, açlıktan ve susuzluktan zayıflamıştır veya başkaları onun sütünden istifade ediyorlardır; o zaman sizin peygamberinizin Tanrı ile irtibatta olduğunu söyleyerek böbürlenmesi boşunadır. Zira, dişi devenin sırrı kendisine aşikâr olmamıştır. Ancak, şâyet cennette ise, oradaki suyu da içiyordur. Böylece cennet nimetlerinin ortasında susuz kalacaksınız. Şâyet, yakınından geçen şarap nehrinden içmek isterseniz, su olmadığı için onu katışıksız içersiniz -çünkü dişi deve suyun tamamını içmiş olur-, o zaman da sizi ateş basar, sarhoşluk başınızı döndürür ve uyursunuz. Uykusuzluktan başınız şişeceği ve şaraptan tamamiyle sarhoş olacağınız için, cennetin nimetlerini de unutursunuz. Nasıl oluyor da peygamberiniz, nimetler cennetinde başınıza bu işlerin gelmemesi için bu olacakları düşünmedi; ve yine neden dişi deve ile, onun şimdi nerede yaşadığı ile ilgilenmedi? Ancak sizler de o rüyada iken sizlere üç nehrin detayları ile ilgili bilgiler verirken, onu sorgulamadınız. Size gelince, şunu size açıkça söylüyoruz ki, sizin mucizevî dişi deveniz eşeklerin ruhlarına sizden önce girdi; siz de hayvanlar gibi oraya gitmek üzeresiniz. İşte; dış karanlıklar, ebedî ceza, sönmeyen ateş, uyumayan kurtçuk ve cehennemın kötü şeytanları orada.

Sofra Sûresi

8. Muhammed, Sofra Sûresi'nden de bahseder. O, Mesih'in Tanrı'dan bir sofraya istediğini ve onun kendisine verildiğini bildirir. Ona göre Tanrı, ona: "Sana ve seninkilere hiç bozulmayacak bir sofraya verdim" şeklinde cevap vermiştir.

İnek Sûresi

O, aynı şekilde, İnek Sûresi'nden ve daha başka gülünç sözlerden bahsetmektedir ki, ben sayıları çok olduğu için bunları söylemeden geçmek zorundayım.

Emirler ve Yasaklar

O, onlara ve eşlerine sünnet olmalarını emretti. Şabat'ı yerine getirmemeyi ve vaftiz olmamayı emretti, Tora'nın yasakladığı bazı gıdaları yemeye izin verirken diğer bazılarını sakındırmıştır. Yine o, şarap içmeyi kesinlikle yasaklamıştır.